

ประวัติศาสตร์พระธาตุพนมในตำนาน ควรเริ่มที่ พ.ศ. 1 หรือ พ.ศ. 8

received 26 FEB 2019 revised 11 JUN 2019 accepted 17 SEP 2019

พระมหาเศรษฐศิริ ปภสสโร

นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

คณะพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตเชียงใหม่

ดร. ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

นักวิจัยอิสระ

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งวิเคราะห์อายุสมัยการสร้างพระธาตุพนม โดยอาศัยหลักฐานจากตำนานการประดิษฐานพระธาตุต่าง ๆ ในดินแดนล้านนา ล้านช้าง พบว่า การประดิษฐานพระอัฐกธาตุในอุบมุงบนภูเก้าพร้าว แผ่นดินสุวรรณภูมิเกิดขึ้นใน พ.ศ. 1 ก่อนที่จะมีการกระทำปฐมสังคายนาในพระพุทธศาสนา มีพระมหากัสสปะเป็นประธานต่อมาใน พ.ศ. 8 จึงมีการตกแต่งอุบมุงให้สวยงาม มีพระอินทร์เป็นประธาน ภายหลังจึงมีการสร้างเจดีย์พระธาตุพนมครอบอุบมุง ในราว พ.ศ. 200 มีพระยาสุเมตธรรมวงศา ราชวงศ์ศรีโคตรบูร เมืองมรุกขนครเป็นประธาน

คำสำคัญ: พระธาตุพนม, ตำนาน, การกำหนดอายุ

History of the Bhra Dhad Bha Nom in its legend should start at BE 1 or BE 8.

Phra Phramahassetsiri Paputsaro

PhD student of Faculty of Buddhist Studies,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Chiang Mai Campus

Dr. Sirisak Apisakmontree

Independent Researcher

Abstract

The aim of this article is to analyses the age of the Phra That Phanom construction by using the evidences of establishing the Phra That in the Lanna and Lan Chang kingdom. It is discovered that the Bhra Urungka Dhad in the Uop Mung on the Bhu Kampra on the Suvannabhumi land was built in BE 1 before the Buddhism's primary sorting out had happened, the president at that time was Bhra Mahagussapa. After that in BE 8, there was Phra-In as the president of decorating Uop Mung. In BE 200, Phra That Phanom Pagoda was built and the president at this time were Bhaya Sumiddhammawongsa and King Wongsrikoddhabunr of Maruk Khanakorn State.

Keywords: Phra That Phanom, Legend, Age Determination

บทนำ

ปัจจุบัน มีการกำหนดอายุสมัยการสร้างพระธาตุพนมจากหลักฐานประเภทตำนานพระธาตุไว้ที่ พ.ศ. 8 แต่การกำหนดอายุสมัยนี้ไม่สอดคล้องกับเนื้อหาในตำนานอรัญคธาตุที่มีอายุในปลายพุทธศตวรรษที่ 21 และถึงแม้ว่าตำนานพระธาตุพนมที่เขียนใน พ.ศ. 2381 ซึ่งได้ย่นย่อเนื้อหาจากตำนานอรัญคธาตุ จะระบุตอนต้นตำนานว่า พระธาตุสร้างใน พ.ศ. 8 ทว่าเนื้อหาด้านในกลับมีความขัดแย้งกัน ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงได้วิเคราะห์อายุสมัยการสร้างพระธาตุพนมใหม่ โดยอาศัยตำนานอรัญคธาตุและตำนานพระธาตุพนมเป็นหลัก และอาศัยตำนานพระธาตุอื่น ๆ ในล้านนาเป็นหลักฐานสนับสนุน เพื่อชี้ให้เห็นข้อเท็จจริงเกี่ยวกับอายุสมัยการสร้างพระธาตุพนมตามตำนาน รวมถึงโอกาสที่มีการนำพระธาตุมาประดิษฐานในดินแดนล้านช้าง ล้านนา

วัตถุประสงค์

เพื่อวิเคราะห์อายุสมัยในการสร้างพระธาตุพนม ตามเนื้อหาที่ปรากฏในตำนาน

เอกสารที่ใช้ในการวิเคราะห์อายุสมัยการสร้างพระธาตุพนม

1. อรัญคธาตุ ฉบับที่ใช้เป็นฉบับพิมพ์เนื่องในการสัมมนาทางวิชาการเรื่องวรรณกรรมสองฝั่งโขง พ.ศ. 2537 ตำนานอรัญคธาตุนี้ พระยาศรีไชยชมพู่เป็นผู้คัดลอกในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช เมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ต่อมาอาชญาเจ้าพระอุปราชาให้คัดลอกจากใบลานใน พ.ศ. 2404 และพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมได้ประทานไว้สำหรับหอสมุดแห่งชาติ ตั้งแต่ พ.ศ. 2464 ภายหลังกรมศิลปากรให้นายสุด ศรีสมวงศ์ และนายทองดี ไชยชาติ ปรีวรรต และจัดพิมพ์ครั้งแรกใน พ.ศ. 2483
2. ประชุมตำนานพระธาตุเล่ม 1 กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกใน พ.ศ. 2485 ประกอบด้วย ตำนานพระธาตุดอยตุง เมืองเชียงแสน ตำนานพระธาตุหริภุญชัย ตำนานพระธาตุลำปางหลวง ตำนานพระธาตุจุมพิตนคร ตำนานพระธาตุดอยภูพาน เมืองลองและแหลมรี และตำนานพระธาตุช่อแฮ เมืองแพร่
3. ประชุมตำนานพระธาตุเล่ม 2 กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกใน พ.ศ. 2510 ประกอบด้วย ตำนานพระธาตุพนม ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ตำนานพระธาตุดอยสุเทพ ตำนานพระธาตุแช่แห้ง เมืองน่าน
4. พระคัมภีร์ภูปวงค์ ตำนานว่าด้วยการสร้างพระสุปเจติย์ กรมศิลปากรพิมพ์ครั้งแรกใน พ.ศ. 2511 มีเนื้อหาเกี่ยวกับการสร้างพระเจดีย์ในลังกาเป็นหลัก

คำว่า “พนม” ในพระธาตุพนม มาจากไหน

ในอดีตมีการวิเคราะห์ที่มาของคำว่า “พนม” ว่าน่าจะมาจากภาษาเขมร ข้อสันนิษฐานนี้เกิดจากความคิดของ ไอโมนีเอร์ (Wadsanasong 1975, 151) ที่ตั้งข้อสังเกตในเชิงภาษาว่า “พนม” น่าจะมาจากคำว่า “บนาม” อันแปลว่า “ภูเขา” ตามภาษาเขมร และใช้ประวัติในตำนานอุรังคธาตุที่ระบุว่า พระธาตุพนมตั้งอยู่บนภูเก้าพรรำรองรับข้อสันนิษฐานนี้ โดยมีความเข้าใจว่าภูเก้าพรรำมีลักษณะเช่นเดียวกับภูเขาสูง ซึ่งศาสนสถานในเขมรตั้งอยู่และผูกโยงเข้ากับรูปแบบสถาปัตยกรรมเจดีย์พระธาตุพนมที่เชื่อในสมัยนั้นว่าได้รับอิทธิพลจากเขมร

อย่างไรก็ตาม เมื่อสำรวจเนื้อหาในตำนาน เราจะพบคำเรียกพระธาตุพนมอีกคำหนึ่งว่า “จอมหัวอกธาตุพนม” (Fine Arts Department 1967, 18) ผู้เขียนตำนานใช้หมายถึง พระอุรังคธาตุ คือ พระธาตุส่วนหน้าอกของพระพุทธเจ้าโดยเฉพาะ และในจารึกลานทองแดงซึ่งบรรจุไว้ในองค์พระธาตุพนม ที่พบเมื่อครั้งพระธาตุพนมถล่มในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2518 เรียกพระธาตุพนมด้วยคำว่า “ธาตุปะนัม” ดังว่า “...รกเตมาสทำปิฎกเจ้าพิสาแ่งพร ธาตุปรนมา สก้า ๕๕๒ ๕๕๓ ๕๕๔ ๕๕๕ ๕๕๖ ๕๕๗ ๕๕๘ ๕๕๙ ๕๖๐ ๕๖๑ ๕๖๒ ๕๖๓ ๕๖๔ ๕๖๕ ๕๖๖ ๕๖๗ ๕๖๘ ๕๖๙ ๕๗๐ ๕๗๑ ๕๗๒ ๕๗๓ ๕๗๔ ๕๗๕ ๕๗๖ ๕๗๗ ๕๗๘ ๕๗๙ ๕๘๐ ๕๘๑ ๕๘๒ ๕๘๓ ๕๘๔ ๕๘๕ ๕๘๖ ๕๘๗ ๕๘๘ ๕๘๙ ๕๙๐ ๕๙๑ ๕๙๒ ๕๙๓ ๕๙๔ ๕๙๕ ๕๙๖ ๕๙๗ ๕๙๘ ๕๙๙ ๖๐๐ ๖๐๑ ๖๐๒ ๖๐๓ ๖๐๔ ๖๐๕ ๖๐๖ ๖๐๗ ๖๐๘ ๖๐๙ ๖๑๐ ๖๑๑ ๖๑๒ ๖๑๓ ๖๑๔ ๖๑๕ ๖๑๖ ๖๑๗ ๖๑๘ ๖๑๙ ๖๒๐ ๖๒๑ ๖๒๒ ๖๒๓ ๖๒๔ ๖๒๕ ๖๒๖ ๖๒๗ ๖๒๘ ๖๒๙ ๖๓๐ ๖๓๑ ๖๓๒ ๖๓๓ ๖๓๔ ๖๓๕ ๖๓๖ ๖๓๗ ๖๓๘ ๖๓๙ ๖๔๐ ๖๔๑ ๖๔๒ ๖๔๓ ๖๔๔ ๖๔๕ ๖๔๖ ๖๔๗ ๖๔๘ ๖๔๙ ๖๕๐ ๖๕๑ ๖๕๒ ๖๕๓ ๖๕๔ ๖๕๕ ๖๕๖ ๖๕๗ ๖๕๘ ๖๕๙ ๖๖๐ ๖๖๑ ๖๖๒ ๖๖๓ ๖๖๔ ๖๖๕ ๖๖๖ ๖๖๗ ๖๖๘ ๖๖๙ ๖๗๐ ๖๗๑ ๖๗๒ ๖๗๓ ๖๗๔ ๖๗๕ ๖๗๖ ๖๗๗ ๖๗๘ ๖๗๙ ๖๘๐ ๖๘๑ ๖๘๒ ๖๘๓ ๖๘๔ ๖๘๕ ๖๘๖ ๖๘๗ ๖๘๘ ๖๘๙ ๖๙๐ ๖๙๑ ๖๙๒ ๖๙๓ ๖๙๔ ๖๙๕ ๖๙๖ ๖๙๗ ๖๙๘ ๖๙๙ ๗๐๐ ๗๐๑ ๗๐๒ ๗๐๓ ๗๐๔ ๗๐๕ ๗๐๖ ๗๐๗ ๗๐๘ ๗๐๙ ๗๑๐ ๗๑๑ ๗๑๒ ๗๑๓ ๗๑๔ ๗๑๕ ๗๑๖ ๗๑๗ ๗๑๘ ๗๑๙ ๗๒๐ ๗๒๑ ๗๒๒ ๗๒๓ ๗๒๔ ๗๒๕ ๗๒๖ ๗๒๗ ๗๒๘ ๗๒๙ ๗๓๐ ๗๓๑ ๗๓๒ ๗๓๓ ๗๓๔ ๗๓๕ ๗๓๖ ๗๓๗ ๗๓๘ ๗๓๙ ๗๔๐ ๗๔๑ ๗๔๒ ๗๔๓ ๗๔๔ ๗๔๕ ๗๔๖ ๗๔๗ ๗๔๘ ๗๔๙ ๗๕๐ ๗๕๑ ๗๕๒ ๗๕๓ ๗๕๔ ๗๕๕ ๗๕๖ ๗๕๗ ๗๕๘ ๗๕๙ ๗๖๐ ๗๖๑ ๗๖๒ ๗๖๓ ๗๖๔ ๗๖๕ ๗๖๖ ๗๖๗ ๗๖๘ ๗๖๙ ๗๗๐ ๗๗๑ ๗๗๒ ๗๗๓ ๗๗๔ ๗๗๕ ๗๗๖ ๗๗๗ ๗๗๘ ๗๗๙ ๗๘๐ ๗๘๑ ๗๘๒ ๗๘๓ ๗๘๔ ๗๘๕ ๗๘๖ ๗๘๗ ๗๘๘ ๗๘๙ ๗๙๐ ๗๙๑ ๗๙๒ ๗๙๓ ๗๙๔ ๗๙๕ ๗๙๖ ๗๙๗ ๗๙๘ ๗๙๙ ๘๐๐ ๘๐๑ ๘๐๒ ๘๐๓ ๘๐๔ ๘๐๕ ๘๐๖ ๘๐๗ ๘๐๘ ๘๐๙ ๘๑๐ ๘๑๑ ๘๑๒ ๘๑๓ ๘๑๔ ๘๑๕ ๘๑๖ ๘๑๗ ๘๑๘ ๘๑๙ ๘๒๐ ๘๒๑ ๘๒๒ ๘๒๓ ๘๒๔ ๘๒๕ ๘๒๖ ๘๒๗ ๘๒๘ ๘๒๙ ๘๓๐ ๘๓๑ ๘๓๒ ๘๓๓ ๘๓๔ ๘๓๕ ๘๓๖ ๘๓๗ ๘๓๘ ๘๓๙ ๘๔๐ ๘๔๑ ๘๔๒ ๘๔๓ ๘๔๔ ๘๔๕ ๘๔๖ ๘๔๗ ๘๔๘ ๘๔๙ ๘๕๐ ๘๕๑ ๘๕๒ ๘๕๓ ๘๕๔ ๘๕๕ ๘๕๖ ๘๕๗ ๘๕๘ ๘๕๙ ๘๖๐ ๘๖๑ ๘๖๒ ๘๖๓ ๘๖๔ ๘๖๕ ๘๖๖ ๘๖๗ ๘๖๘ ๘๖๙ ๘๗๐ ๘๗๑ ๘๗๒ ๘๗๓ ๘๗๔ ๘๗๕ ๘๗๖ ๘๗๗ ๘๗๘ ๘๗๙ ๘๘๐ ๘๘๑ ๘๘๒ ๘๘๓ ๘๘๔ ๘๘๕ ๘๘๖ ๘๘๗ ๘๘๘ ๘๘๙ ๘๙๐ ๘๙๑ ๘๙๒ ๘๙๓ ๘๙๔ ๘๙๕ ๘๙๖ ๘๙๗ ๘๙๘ ๘๙๙ ๙๐๐ ๙๐๑ ๙๐๒ ๙๐๓ ๙๐๔ ๙๐๕ ๙๐๖ ๙๐๗ ๙๐๘ ๙๐๙ ๙๑๐ ๙๑๑ ๙๑๒ ๙๑๓ ๙๑๔ ๙๑๕ ๙๑๖ ๙๑๗ ๙๑๘ ๙๑๙ ๙๒๐ ๙๒๑ ๙๒๒ ๙๒๓ ๙๒๔ ๙๒๕ ๙๒๖ ๙๒๗ ๙๒๘ ๙๒๙ ๙๓๐ ๙๓๑ ๙๓๒ ๙๓๓ ๙๓๔ ๙๓๕ ๙๓๖ ๙๓๗ ๙๓๘ ๙๓๙ ๙๔๐ ๙๔๑ ๙๔๒ ๙๔๓ ๙๔๔ ๙๔๕ ๙๔๖ ๙๔๗ ๙๔๘ ๙๔๙ ๙๕๐ ๙๕๑ ๙๕๒ ๙๕๓ ๙๕๔ ๙๕๕ ๙๕๖ ๙๕๗ ๙๕๘ ๙๕๙ ๙๖๐ ๙๖๑ ๙๖๒ ๙๖๓ ๙๖๔ ๙๖๕ ๙๖๖ ๙๖๗ ๙๖๘ ๙๖๙ ๙๗๐ ๙๗๑ ๙๗๒ ๙๗๓ ๙๗๔ ๙๗๕ ๙๗๖ ๙๗๗ ๙๗๘ ๙๗๙ ๙๘๐ ๙๘๑ ๙๘๒ ๙๘๓ ๙๘๔ ๙๘๕ ๙๘๖ ๙๘๗ ๙๘๘ ๙๘๙ ๙๙๐ ๙๙๑ ๙๙๒ ๙๙๓ ๙๙๔ ๙๙๕ ๙๙๖ ๙๙๗ ๙๙๘ ๙๙๙ ๑๐๐๐” (...รกเตมาสทำปิฎกเจ้าพิสาแ่งพร ธาตุปรนมา สก้า ๕๕๒ ๕๕๓ ๕๕๔ ๕๕๕ ๕๕๖ ๕๕๗ ๕๕๘ ๕๕๙ ๕๖๐ ๕๖๑ ๕๖๒ ๕๖๓ ๕๖๔ ๕๖๕ ๕๖๖ ๕๖๗ ๕๖๘ ๕๖๙ ๕๗๐ ๕๗๑ ๕๗๒ ๕๗๓ ๕๗๔ ๕๗๕ ๕๗๖ ๕๗๗ ๕๗๘ ๕๗๙ ๕๘๐ ๕๘๑ ๕๘๒ ๕๘๓ ๕๘๔ ๕๘๕ ๕๘๖ ๕๘๗ ๕๘๘ ๕๘๙ ๕๙๐ ๕๙๑ ๕๙๒ ๕๙๓ ๕๙๔ ๕๙๕ ๕๙๖ ๕๙๗ ๕๙๘ ๕๙๙ ๖๐๐ ๖๐๑ ๖๐๒ ๖๐๓ ๖๐๔ ๖๐๕ ๖๐๖ ๖๐๗ ๖๐๘ ๖๐๙ ๖๑๐ ๖๑๑ ๖๑๒ ๖๑๓ ๖๑๔ ๖๑๕ ๖๑๖ ๖๑๗ ๖๑๘ ๖๑๙ ๖๒๐ ๖๒๑ ๖๒๒ ๖๒๓ ๖๒๔ ๖๒๕ ๖๒๖ ๖๒๗ ๖๒๘ ๖๒๙ ๖๓๐ ๖๓๑ ๖๓๒ ๖๓๓ ๖๓๔ ๖๓๕ ๖๓๖ ๖๓๗ ๖๓๘ ๖๓๙ ๖๔๐ ๖๔๑ ๖๔๒ ๖๔๓ ๖๔๔ ๖๔๕ ๖๔๖ ๖๔๗ ๖๔๘ ๖๔๙ ๖๕๐ ๖๕๑ ๖๕๒ ๖๕๓ ๖๕๔ ๖๕๕ ๖๕๖ ๖๕๗ ๖๕๘ ๖๕๙ ๖๖๐ ๖๖๑ ๖๖๒ ๖๖๓ ๖๖๔ ๖๖๕ ๖๖๖ ๖๖๗ ๖๖๘ ๖๖๙ ๖๗๐ ๖๗๑ ๖๗๒ ๖๗๓ ๖๗๔ ๖๗๕ ๖๗๖ ๖๗๗ ๖๗๘ ๖๗๙ ๖๘๐ ๖๘๑ ๖๘๒ ๖๘๓ ๖๘๔ ๖๘๕ ๖๘๖ ๖๘๗ ๖๘๘ ๖๘๙ ๖๙๐ ๖๙๑ ๖๙๒ ๖๙๓ ๖๙๔ ๖๙๕ ๖๙๖ ๖๙๗ ๖๙๘ ๖๙๙ ๗๐๐ ๗๐๑ ๗๐๒ ๗๐๓ ๗๐๔ ๗๐๕ ๗๐๖ ๗๐๗ ๗๐๘ ๗๐๙ ๗๑๐ ๗๑๑ ๗๑๒ ๗๑๓ ๗๑๔ ๗๑๕ ๗๑๖ ๗๑๗ ๗๑๘ ๗๑๙ ๗๒๐ ๗๒๑ ๗๒๒ ๗๒๓ ๗๒๔ ๗๒๕ ๗๒๖ ๗๒๗ ๗๒๘ ๗๒๙ ๗๓๐ ๗๓๑ ๗๓๒ ๗๓๓ ๗๓๔ ๗๓๕ ๗๓๖ ๗๓๗ ๗๓๘ ๗๓๙ ๗๔๐ ๗๔๑ ๗๔๒ ๗๔๓ ๗๔๔ ๗๔๕ ๗๔๖ ๗๔๗ ๗๔๘ ๗๔๙ ๗๕๐ ๗๕๑ ๗๕๒ ๗๕๓ ๗๕๔ ๗๕๕ ๗๕๖ ๗๕๗ ๗๕๘ ๗๕๙ ๗๖๐ ๗๖๑ ๗๖๒ ๗๖๓ ๗๖๔ ๗๖๕ ๗๖๖ ๗๖๗ ๗๖๘ ๗๖๙ ๗๗๐ ๗๗๑ ๗๗๒ ๗๗๓ ๗๗๔ ๗๗๕ ๗๗๖ ๗๗๗ ๗๗๘ ๗๗๙ ๗๘๐ ๗๘๑ ๗๘๒ ๗๘๓ ๗๘๔ ๗๘๕ ๗๘๖ ๗๘๗ ๗๘๘ ๗๘๙ ๗๙๐ ๗๙๑ ๗๙๒ ๗๙๓ ๗๙๔ ๗๙๕ ๗๙๖ ๗๙๗ ๗๙๘ ๗๙๙ ๘๐๐ ๘๐๑ ๘๐๒ ๘๐๓ ๘๐๔ ๘๐๕ ๘๐๖ ๘๐๗ ๘๐๘ ๘๐๙ ๘๑๐ ๘๑๑ ๘๑๒ ๘๑๓ ๘๑๔ ๘๑๕ ๘๑๖ ๘๑๗ ๘๑๘ ๘๑๙ ๘๒๐ ๘๒๑ ๘๒๒ ๘๒๓ ๘๒๔ ๘๒๕ ๘๒๖ ๘๒๗ ๘๒๘ ๘๒๙ ๘๓๐ ๘๓๑ ๘๓๒ ๘๓๓ ๘๓๔ ๘๓๕ ๘๓๖ ๘๓๗ ๘๓๘ ๘๓๙ ๘๔๐ ๘๔๑ ๘๔๒ ๘๔๓ ๘๔๔ ๘๔๕ ๘๔๖ ๘๔๗ ๘๔๘ ๘๔๙ ๘๕๐ ๘๕๑ ๘๕๒ ๘๕๓ ๘๕๔ ๘๕๕ ๘๕๖ ๘๕๗ ๘๕๘ ๘๕๙ ๘๖๐ ๘๖๑ ๘๖๒ ๘๖๓ ๘๖๔ ๘๖๕ ๘๖๖ ๘๖๗ ๘๖๘ ๘๖๙ ๘๗๐ ๘๗๑ ๘๗๒ ๘๗๓ ๘๗๔ ๘๗๕ ๘๗๖ ๘๗๗ ๘๗๘ ๘๗๙ ๘๘๐ ๘๘๑ ๘๘๒ ๘๘๓ ๘๘๔ ๘๘๕ ๘๘๖ ๘๘๗ ๘๘๘ ๘๘๙ ๘๙๐ ๘๙๑ ๘๙๒ ๘๙๓ ๘๙๔ ๘๙๕ ๘๙๖ ๘๙๗ ๘๙๘ ๘๙๙ ๙๐๐ ๙๐๑ ๙๐๒ ๙๐๓ ๙๐๔ ๙๐๕ ๙๐๖ ๙๐๗ ๙๐๘ ๙๐๙ ๙๑๐ ๙๑๑ ๙๑๒ ๙๑๓ ๙๑๔ ๙๑๕ ๙๑๖ ๙๑๗ ๙๑๘ ๙๑๙ ๙๒๐ ๙๒๑ ๙๒๒ ๙๒๓ ๙๒๔ ๙๒๕ ๙๒๖ ๙๒๗ ๙๒๘ ๙๒๙ ๙๓๐ ๙๓๑ ๙๓๒ ๙๓๓ ๙๓๔ ๙๓๕ ๙๓๖ ๙๓๗ ๙๓๘ ๙๓๙ ๙๔๐ ๙๔๑ ๙๔๒ ๙๔๓ ๙๔๔ ๙๔๕ ๙๔๖ ๙๔๗ ๙๔๘ ๙๔๙ ๙๕๐ ๙๕๑ ๙๕๒ ๙๕๓ ๙๕๔ ๙๕๕ ๙๕๖ ๙๕๗ ๙๕๘ ๙๕๙ ๙๖๐ ๙๖๑ ๙๖๒ ๙๖๓ ๙๖๔ ๙๖๕ ๙๖๖ ๙๖๗ ๙๖๘ ๙๖๙ ๙๗๐ ๙๗๑ ๙๗๒ ๙๗๓ ๙๗๔ ๙๗๕ ๙๗๖ ๙๗๗ ๙๗๘ ๙๗๙ ๙๘๐ ๙๘๑ ๙๘๒ ๙๘๓ ๙๘๔ ๙๘๕ ๙๘๖ ๙๘๗ ๙๘๘ ๙๘๙ ๙๙๐ ๙๙๑ ๙๙๒ ๙๙๓ ๙๙๔ ๙๙๕ ๙๙๖ ๙๙๗ ๙๙๘ ๙๙๙ ๑๐๐๐) คำว่า “ปะนัม” นี้ หมายถึง กริยาการยกมือขึ้นทำเป็นกระพุ่มในบริเวณหน้าอก จึงมีนัยหมายถึง หน้าอก หรือกระดูกหน้าอกด้วย ไม่ได้หมายถึงการเปลื้องหน้าอกของผู้หญิงโบราณ ในเขตอำเภอธาตุพนมตามเรื่องเล่ามุขปาฐะในท้องถิ่น คำว่า “ธาตุปะนัม” จึงหมายถึงพระธาตุพระพุทธรูปเจ้าส่วนพระอุระหรืออุรังคธาตุ ซึ่งมีความหมายเดียวกับคำว่า “จอมหัวอกธาตุพนม”

ด้วยเหตุนี้ คำว่า “พนม” ในชื่อเรียกพระธาตุพนม ก็น่าจะมาจากคำว่า “ปะนัม” มากกว่าคำว่า “บนาม” ที่หมายถึง ภูเขา

“ภูเก้าพรรำ” สำคัญอย่างไร

สถานที่ประดิษฐานพระธาตุพนมในตำนานอุรังคธาตุ เรียก “ภูเก้าพรรำ” ปรากฏตามเรื่องเล่าการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าที่สุวรรณภูมิ โดยเมื่อเสด็จมานั้น พระพุทธองค์ทรงประทับที่ภูเก้าพรรำ เพื่อประกาศพุทธทำนายครั้งที่ 1 ถึงการเกิดขึ้นของเมืองมรุกขนคร และความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในเมืองมรุกขนคร พร้อมทั้งได้ประทับรอยพระพุทธรูปไว้เป็นสัญลักษณ์ ซึ่งในเวลาต่อมาภคิรีเมืองมรุกขนครจะเป็นผู้สถาปนาเจดีย์พระธาตุพนมครอบอุบมุง

รุ่งเช้าเมื่อพระพุทธเจ้ากลับจากบิณฑบาตในเมืองศรีโคตรบูรแล้ว จึงเสด็จกลับภูเก้าพรรำ กระทำพุทธทำนายครั้งที่ 2 ว่า ภายหลังจากการถวายพระเพลิงสรีระพระพุทธองค์แล้ว พระมหากัสสปะพร้อมด้วยพระอรหันต์ 500 องค์ จะนำพระอุรังคธาตุของพระพุทธองค์มาประดิษฐานไว้ที่ภูเก้าพรรำ เพราะภูเก้าพรรำเป็นสถานที่ประดิษฐานพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้าทั้ง 5 ในภัทรกัป

พุทธทำนายทั้ง 2 ครั้ง ได้แสดงให้เห็นความสำคัญของภูมิกำพำตามคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา คือการเป็นสถานที่ประดิษฐานพระธาตุพระพุทธรูปเจ้าทั้ง 5 ในภักทภัก จึงเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และเมื่อประดิษฐานพระธาตุพระพุทธรูปเจ้าโคตมะแล้ว พระพุทธศาสนาบนภูมิกำพำก็จะเจริญรุ่งเรือง

ทั้งนี้ในตำนานอุรังคธาตุเรียก ภูมิกำพำ ด้วยคำบาลีว่า “กปฺปนคิริ” แปลไว้ว่า ดอยเขี้ยวใจเป็นกำพำ บางครั้งก็เรียกว่าดอยเขี้ยวใจภูมิกำพำรวมกัน (Fine Arts Department 1994, 66) พร้อมอธิบายที่มาของชื่อ “กปฺปนคิริ” ว่ามาจากอดีตชาติของพระยาโคตรบรูที่ได้นำลูกนก ไช้เต่า และไข่ตะกวด มากินและขายเลี้ยงชีวิต ครั้นเกิดมาบาปที่เคยกระทำไว้ส่งผลให้เป็นคนยากจนเขี้ยวใจ กำพำบิดา มารดา บุตร ภรรยา รวมถึงเสนาอำมาตย์ที่พึงใจ พระยาโคตรบรูนี้ปกครองเมืองสาเกต ภายหลังกำเนิดเป็นพระยาสุริยวงศา ปกครองเมืองสาเกต และเมื่อจุติจึงไปกำเนิดเป็นพระยาสุมิตตวงศา ราช ปกครองเมืองมรุกขนคร

คำว่า “เขี้ยวใจ” (Royal Academy 2013, 204) คือ ยากจนข้นแค้น ส่วนคำว่า “กำพำ” (Royal Academy 2013, 124) คือ การไร้ผู้คนเคียงข้าง โดดเดี่ยว อาศัยความหมายดังกล่าว จึงสามารถอธิบายลักษณะอันโดดเด่นของภูมิกำพำได้ว่า เป็นภูมิตั้งอยู่โดดเดี่ยว เป็นกำพำ แยกออกจากสถานที่อื่น ๆ โดยรอบ เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ตามคติความเชื่อทางพุทธศาสนาดังที่ได้อธิบายข้างต้น

เมื่อพิจารณาภูมิศาสตร์ของภูมิกำพำแล้ว เข้าใจว่ามีลักษณะเป็นจุดเชื่อมโยงทางการค้าจุดสำคัญบนแม่น้ำโขงสามารถเดินทางไปยังเมืองศรีโคตรบรู เมืองมรุกขนคร เมืองเวียงจันทน์ หรือเมืองโบราณในอำเภอศรีเชียงใหม่ เป็นต้น โดยความสำคัญในทางโบราณคดี ภูมิกำพำคือแหล่งที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการการอยู่อาศัยของมนุษย์ ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ผ่านวัฒนธรรมหินตั้ง และความสำคัญของภูมิกำพำทางมานุษยวิทยา คือ การเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในความเชื่อของชาวพื้นเมือง ก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเข้ายังดินแดนแห่งนี้

ตำนานพระธาตุพนม

กรมศิลปากรได้จัดพิมพ์ตำนานพระธาตุพนมไว้ 2 สำนวน คือ อุรังคธาตุสำนวนหนึ่ง และตำนานพระธาตุพนมอีกสำนวนหนึ่ง สำนวนหลังเป็นการสรุปย่อเรื่องราวจากสำนวนแรก พร้อมทั้งได้มีการเพิ่มเติมเรื่องราวประวัติศาสตร์ล้านช้างในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 ถึงพุทธศตวรรษที่ 24 ไว้ตอนท้ายของตำนาน อย่างไรก็ตาม พบว่าสำนวนที่ 2 นี้ มีเนื้อหาที่คลาดเคลื่อนไปจากสำนวนที่ 1 และมีเนื้อหาที่ขัดแย้งกันในประเด็นสำคัญ คือ เรื่องอายุสมัยการประดิษฐานพระธาตุพนม ดังจะได้แจกแจงรายละเอียดต่อไป

โครงสร้างเนื้อหาตำนานอุรังคธาตุ (สำนวนที่ 1)

ประกอบด้วยเนื้อหา 10 ส่วน

1. สุวรรณภูมิ และการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า

ตำนานระบุว่าดินแดนสุวรรณภูมิคือที่อยู่แห่งนาคทั้งหลาย มีสุวรรณาคเป็นประธาน และเป็นที่อยู่ของผีเสื้อน้ำเสือบกยักษ์ทั้งมวล ประกอบด้วยสถานที่สำคัญ คือ เมืองสุวรรณภูมิของพระเจ้าจันทบุรี เมืองศรีสัตตนาคนานนท์กักริ เมืองศรีโคตรบอง ดอยกัปปนคีรีหรือภูเก้าพรา เมืองหนองหานหลวง เมืองหนองหานน้อย พระพุทธเจ้าทรงเสด็จมายังสุวรรณภูมิเพื่อประดิษฐานรอยพระพุทธบาท และกระทำพุทธทำนาย

เนื้อหาที่สัมพันธ์กับเรื่องราวของการประดิษฐานพระอุรังคธาตุ ปรากฏในตอนพระพุทธเจ้าประทับบนดอยลูกหนึ่งในเมืองหนองหานหลวง และทรงระลึกถึงพระมหากัสสปเถระ ในบัดนั้นพระมหากัสสปเถระก็เสด็จมาเฝ้าทันที พระศาสดาจึงตรัสกับพระมหากัสสปะว่า “... “อุรังคธาตุก กสสปคิริ อปุตตรา” แล้วจึงผินพระพักตร์ไปทางภูเก้าพรา และตรัสว่า ดูรากัสสป ตถาคตนิพพานแล้ว เธอจึงนำเอาอุรังคธาตุไว้ที่ภูเก้าพราอย่าได้ละทิ้งคำตถาคตสั่งไว้...” (Fine Arts Department 1994, 49)

2. เหตุการณ์การปรินิพพานของพระพุทธเจ้า

เนื้อหาที่เล่าเรื่องการปรินิพพานของพระพุทธเจ้าในตำนาน มีส่วนเพิ่มเติมจากพุทธประวัติในพระไตรปิฎกที่พระมหากัสสปะเดินทางมานมัสการพระบรมศพ และพระศาสดาได้กระทำพระปาฏิหาริย์ให้พระบาทเบื้องขวายื่นออกจากหีบทอง เพื่อการสักการะของพระมหากัสสปะนั้น ในอุรังคธาตุเพิ่มเติมเนื้อหาต่อไปจากตอนนี้โดยมีจุดประสงค์แสดงให้เห็นความสำคัญของพระอุรังคธาตุและพระมหากัสสปะผู้ที่จะอัญเชิญพระธาตุพระพุทธรูปไปประดิษฐานบนภูเก้าพราว่า “...ทันใดนั้น พระอุรังคธาตุที่หุ้มห่อด้วยผ้ากัมพลก็ปาฏิหาริย์เสด็จออกจากพระหีบทองมาประดิษฐานอยู่เหนือฝ่ามือเบื้องขวาแห่งพระมหากัสสปเถระอัศจรรย์ ทันทันนั้นไฟธาตุก็บังเกิดลุกเป็นเปลวขึ้นทำลายพระสรีระของพระศาสดา...” (Fine Arts Department 1994, 57) ภายหลังพระธาตุพระพุทธรูปได้แสดงปาฏิหาริย์ในลักษณะเดียวกันนี้อีกครั้งในเหตุการณ์ที่พระมหากัสสปะประดิษฐานพระอุรังคธาตุในอุโมงบนภูเก้าพรา

3. เหตุการณ์การประดิษฐานพระอุรังคธาตุ

ภายหลังการถวายพระเพลิงพระพุทธรูป พระมหากัสสปะพร้อมพระอรหันต์ 500 นำพระอุรังคธาตุไปประดิษฐานที่ภูเก้าพรา มีพระยาสุวรรณภิงคาร พระยาคำแดง พระยาจุลมณีพรหมทัต พระยาอินทปฐนคร พระยานันทเสนเป็นประธานในการก่ออุโมงค์เพื่อประดิษฐานพระอุรังคธาตุ ขณะนั้นพระอุรังคธาตุที่หุ้มห่อไว้ด้วยผ้ากัมพลทรงกระทำปาฏิหาริย์เสด็จออกมาประดิษฐานอยู่บนฝ่ามือกำขาของพระมหากัสสปเถระ

ทำให้พระมหากัสสปะระลึกขึ้นได้ถึงพระบัญชาของพระพุทธเจ้าว่า ให้ประดิษฐานธาตุของพระองค์ไว้ไม่ให้ฐาปนา ดังว่า “...ครั้งนั้นพระมหากัสสปเถระเจ้าระลึกถึงพระพุทธวณะที่พระศาสดาตรัสสั่งไว้ว่าให้นำเอา พระอัฐมธาตุไปประดิษฐานที่ภูกัปปรา พระศาสดามีได้ทรงสั่งให้ฐาปนาไว้...” (Fine Arts Department 1994, 69) จึงประดิษฐานไว้เพียงอย่างเดียวไม่ฐาปนา พระยาทั้ง 5 แสดงความปรารถนาขอให้ได้เป็น พระอรหันต์ในชาติหน้า พระมหากัสสปเถระและพระอรหันต์ทั้ง 500 ก็เสด็จไปสู่เมืองราชคฤห์เพื่อกระทำ ปฐมสังคายนา (Fine Arts Department 1994, 71) ส่วนพระยาทั้ง 5 ได้แยกย้ายกลับเมืองของตน

4. การเสด็จมากระทำการสักการบูชาพระอัฐมธาตุ

ภายหลังที่พระยาทั้ง 5 เสด็จกลับ พระอินทร์กับวิสุกรรมเทวบุตร (พระวิษณุ) จึงเสด็จมากระทำการสักการบูชา พระอัฐมธาตุ พร้อมตกแต่งลวดลายให้สวยงาม แต่มีรูปเทวบุตร พระอินทร์ พระจันทร์ พระอาทิตย์ พระยาทั้ง 5 ไว้ในอุบมุง 4 ด้านภายนอก และแต่มีรูปอรหันต์ 500 พระยาศรีสุทโธณะ มหามายา วิสาขา เทวบุตรไว้ภายใน ทั้งนี้ในตำนานอัฐมธาตุไม่มีการระบุ พ.ศ. ที่พระอินทร์เป็นประธานในการตกแต่งอุบมุง (Fine Arts Department 1994, 55 - 82)

5. พระยาสุริยวงศาธรรมิกราชอิราชเอกราช

เนื้อหาตอนนี้เล่าถึง ประวัติอันยาวไกลของพระยาสุริยวงศาธรรมิกราชเอกราช ว่าในอดีตชาติ คือ พระยาดิโคตรบุรุษ ปกครองเมืองสาเกต ภายหลังกำเนิดเป็นพระยาสุริยวงศา ปกครองเมืองสาเกต ทรงยัง พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง พระยาทั้งร้อยเอ็ดพระนครที่อยู่แคว้นเมืองสาเกตได้กระทำพิธีบรมราชาภิเษก และขนานนามพระองค์เป็น “พระยาสุริยวงศาธรรมิกราชอิราชเอกราช” (Fine Arts Department 1994, 82 - 90) เมื่อจุติจึงไปกำเนิดเป็นพระยาสุมิตตวงศาธิราช เมืองมรุกขนคร ร่วมสมัยกับพระยาจันทบุรี เมืองสุวรรณโคมคำ

6. การกำเนิดแม่น้ำสายต่าง ๆ โดยการกระทำของนาค

อธิบายที่มาของดินแดนต่าง ๆ ในสุวรรณภูมิ โดยผูกเป็นนาคนิทาน เริ่มจากการเล่าถึงนาคที่เป็นเพื่อนกัน 2 ตัว ในหนองแส คือ ธนะมุลนาคกับพินทโยนกวดินาค เมื่อทั้งสองทะเลาะกันจึงเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลาย ในหนองแสตาย พระอินทร์จึงให้วิสุกรรมเทวบุตรลงมาขับไล่ นาค ธนะมุลนาคได้ขุดควักดินเพื่อหนี ออกจากหนองแส ทางที่ขุดควักนั้นกลายเป็นแม่น้ำอู หรือแม่น้ำอูรังคนที ไปอยู่ใต้ดอยกับปณครี คือ ภูกัปปรา ต่อมาได้ขุดควักไปถึงเมืองกรุงนทนคร แม่น้ำส่วนนี้ได้ชื่อว่า แม่น้ำมูลนที ส่วนพินทโยนกวดินาคขุดควักดิน เป็นแม่น้ำพิง ส่วนนาคและเงือกอื่น ๆ ในหนองแสก็หนีไปตามแม่น้ำไปอาศัยอยู่ในที่ต่าง ๆ ดังนี้ ศรีสัตตนาคนปุตระ ไปอยู่เสมอดอยนันทกัริ สุวรรณนาคหนีไปอยู่ที่ปูเวียน พุทโธธปาปนาคนาคอยู่ที่หนองบัวบาน ปัพพารนาคไปอยู่ที่ ภูเขาหลวง สุกรขรนาคนาคขุดควักดินที่เวินหลอด ชีวายนาคได้ขุดควักจากแม่น้ำมูลนทีออกเป็นแม่น้ำอ้อม เมืองพระยามหาสุรอุทกที่กินเมืองหนองหานหลวง พร้อมทั้งเมืองขุนขอมนครหนองหานน้อยไปถึงเมือง กรุงนทนคร ได้ชื่อว่า แม่น้ำชีวายนที (Fine Arts Department 1994, 90 - 92)

7. ประดิษฐานพระธาตุพระพุทธรูปเจ้าในดินแดนสุวรรณภูมิ

เล่าถึงการสถาปนาพระอุรังคธาตุของพระยาทั้ง 5 โดยทำความกลับไปในสมัยที่พระมหากัสสะปะเดินทางกลับสู่เมืองราชคฤห์ภายหลังการประดิษฐานพระอุรังคธาตุแล้ว ที่เมืองราชคฤห์นั้น ท่านพบสามเณร 3 รูป ซึ่งต่อมาได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ชื่อ พุทธรักขิต ธรรมรักขิต และสังฆรักขิต เมื่อทั้ง 3 รูป ออกจากเมืองราชคฤห์มาอยู่ที่หนองกกใกล้กับภูเขาลวง พระพุทธรักขิตจึงได้นำมหารัตนกุมาร 2 พี่น้องมาบวชในพระพุทธรูปศาสนา เช่นเดียวกับพระธรรมรักขิตที่ได้นำมหาสุวรรณปราสาท 2 พี่น้องเข้ามาบวช และพระสังฆรักขิตก็ได้ นำเจ้าสังขวิฑุมารเข้ามาบวช ภายหลังกุมารทั้งหมดได้เป็นพระอรหันต์ มีนามว่า มหารัตนเถระ จุลรัตนเถระ มหาสุวรรณปาตเถระ จุลสุวรรณปาตเถระ และสังขวิฑูเถระตามลำดับ โดยอดีตชาติของมหารัตนเถระคือ พระยาสุวรรณภิงคาร ปกครองเมืองหนองหานหลวง จุลรัตนเถระ คือ พระยาคำแดง ปกครองเมืองหนองหานน้อย มหาสุวรรณปาตเถระ คือ พระยาจุลณีพรหมทัต จุลสุวรรณปาตเถระ คือ พระยาอินทปัฐนคร สังขวิฑูเถระ คือ พระยานันทเสน ปกครองเมืองศรีโคตรบูร ซึ่งได้ร่วมประดิษฐานพระธาตุพระพุทธรูปเจ้ากับพระมหากัสสะปะ

ภายหลังพระอรหันต์ทั้ง 8 คือ อาจารย์ 3 ลูกศิษย์ 5 ได้เป็นผู้อัญเชิญพระบรมธาตุหัวเหน่าพระพุทธรูปเจ้า 29 องค์ ธาตุเขี้ยวฝาง 7 องค์ พระธาตุฝ่าตีนขวา 9 องค์ จากเมืองราชคฤห์ไปประดิษฐานยังสถานที่ต่าง ๆ ในดินแดนสุวรรณภูมิ ได้แก่ พระธาตุหัวเหน่าประดิษฐานที่ภูเขาลวง พระธาตุฝ่าตีนขวาประดิษฐานที่เมืองลาหนองคาย พระธาตุเขี้ยวฝางประดิษฐานที่เวียงจันทน์ 3 องค์ และที่หอแพ 4 องค์ ทั้งนี้เมื่อมีการประดิษฐานพระธาตุพระพุทธรูปเจ้านั้น ดำเนินว่าตรงกับสมัยพระยาจันทบุรี (Fine Arts Department 1994, 92 - 145)

8. สถาปนาเจดีย์พระธาตุพนม

พระยาสุมิตตวงศา หรือพระยาสุริยวงศา หรือพระยาดีโคตรบูร คือ ผู้สถาปนาเจดีย์พระธาตุพนมตามพุทธทำนายของพระพุทธรูปเจ้า ดังคำที่ พระอรหันต์ทั้ง 5 ทูลพระองค์ว่า “...ภูภำพรำนันได้ชื่อว่า ดอยกับปนคีรี พระพุทธรูปเจ้าเฉพาะซึ่งมหาราชเพื่อจะให้ได้สถาปนาพระอุรังคธาตุ พระยาสุมิตตธรรมทรงเลื่อมใสจึงตรัสว่าโยมจะไปก่อสร้างสถาปนา พระอรหันต์ทั้ง 5 ก็ถวายพระพระลาไปสู่ภูภำพร้า...” (Fine Arts Department 1994, 140) ในการสถาปนานั้น มีพระยาสุมิตตวงศาเป็นประธาน พร้อมด้วยพระยาปุตตจุลณีพรหมทัต พระยาจุลอินทปัฐนคร อมรฤาษี และโยธิฤาษี ในขณะที่เสด็จกลับเมืองมรุกขนคร ทรงทอดพระเนตรเห็นต้นรังที่พระพุทธรูปเจ้าประทับ จึงได้ก่ออุโมงค์เหมือนอุโมงค์ที่บรรจุพระอุรังคธาตุ ครั้นนั้นพระอรหันต์ทั้ง 5 จึงได้นำเอาพระบรมธาตุสันหลังของพระพุทธรูปเจ้ามาสถาปนาไว้ เมื่อพระยาสุมิตตวงศาจุติแล้ว ไปเป็นพระยาเมืองร้อยเอ็ดเจ้าประจวบพระพุทธรูปศาสนา แล้วจุติไปบังเกิดในเมืองพาราณสี ออกบวชเป็นฤาษี ชื่อ สุมิตตธรรมฤาษี อยู่ในป่าหิมพานต์ (Fine Arts Department 1994, 140 - 149)

9. พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชบูรณะพระธาตุพนม

เนื้อหาช่วงนี้ เริ่มด้วยการกล่าวถึงที่มาของตำนานอุรังคธาตุว่า พระอรหันต์ทั้ง 5 เป็นผู้แต่ง สถานที่ที่แต่งคือ วัดแห่งหนึ่งในเมืองร้อยเอ็ดประตู ต่อมาวิสุกรรมเทวบุตรได้นำเอาไปจารึกใส่ลานทองไว้บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ครั้นถึงสมัยพระยาอภัยภูฏคามณีสรางโลหะปราสาทในเมืองลังกาทวีป วิสุกรรมเทวบุตรจึงนำลานทองไปไว้ในโลหะปราสาท และเมื่อพระพุทธโฆษาจารย์ไปเมืองลังกาจึงได้จำลองมาไว้ในเมืองอินทปัฐนคร ถึงสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชทรงได้ทอดพระเนตรตำนานนี้ จึงได้เสด็จไปบูรณะพระธาตุพนม

10. อายุสมัยการคัดลอกตำนานอุรังคธาตุ

พระยาศรีไชยชมพู่เป็นผู้คัดลอกตำนานอุรังคธาตุ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2404 อาญาเจ้าพระอุปราชาได้คัดลอกไว้ในพระพุทธรูปศาสนา พระยาศรีไชยชมพู่นี้ น่าจะมีชีวิตอยู่ในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ดังนั้น ตำนานอุรังคธาตุจึงควรมีอายุอย่างน้อยที่สุดในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 21

โครงสร้างเนื้อหาตำนานพระธาตุพนม (สำนวนที่ 2)

แบ่งโครงสร้างเนื้อหาได้ 5 ส่วน ดังนี้

1. อายุการสร้างพระธาตุพนม

ตำนานเริ่มต้นด้วยการระบุว่า พระธาตุพนมสร้างขึ้นภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ 8 ปี ปลาย 7 เดือน ตรงกับเดือนสิบสอง ขึ้นวันพุธนักษัตรฤกษ์ชื่อว่า กัตติกา (Fine Arts Department 1967, 1) โดยเล่าเรื่องการเสด็จมาของพระมหากัสสปะพร้อมพระอรหันต์ 500 คน นำเอาพระอุรังคธาตุมาสู่ภูเก้าพร้าว แล้วจึงบรรจุไว้ในเค้าไม้โพธิ์ไทรก่อน จากนั้นพระยาทั้ง 5 จึงได้ก่ออุบมุงใส่อุรังคธาตุ โดยได้แสดงลำดับการก่อสร้างอุบมุง และการบรรจุสิ่งของมีค่าต่าง ๆ ในอุบมุงโดยพระยาทั้ง 5

เมื่อฐานปูนาอุรังคธาตุในอุบมุง พระธาตุจึงเสด็จออกผ้ามักพลมายอยู่ในฝ่ามือเบื้องขวาพระมหากัสสปะ ยามนั้นท่านได้ระลึกถึงพุทธวณะสั่งว่าให้เอาอุรังคธาตุไปไว้ที่ภูเก้าพร้าว จึงฐานปูนาพระธาตุบนภูเก้าพร้าวตามคำพุทธวณะ ดังว่า “...บัดนี้ เราทั้งหลายฝากฐานปูนาตั้งไว้เทอญ จึงตามคำพุทธวณะสนั่นเทอญ...” (Fine Arts Department 1967, 3) ยามนั้นพระอุรังคธาตุจึงเสด็จเข้าไปสู่อุบมุง พระยาทั้ง 5 แสดงความปรารถนาขอให้ได้เป็นพระอรหันต์ในชาติหน้า พระอรหันต์ทั้ง 500 มีพระมหากัสสปะเป็นประธานจึงเสด็จไปทางอากาศสู่เมืองราชคฤห์ “...เพราะว่าจะสังคายนาธรรม...” (Fine Arts Department 1967, 5) ในตำนานพระธาตุพนมฉบับนี้ได้รับว่าเป็นการฐานปูนา ไม่ใช่การประดิษฐานอย่างที่ปรากฏในตำนานอุรังคธาตุ

2. การเสด็จมาของพระอินทร์เพื่อประดับตกแต่งอุบมุง

เล่าเรื่องภายหลังจากที่พระยาทั้ง 5 เสด็จกลับเมืองของตนแล้ว พระอินทร์และเทวดาจึงลงมาสู่ภูผาพราสาท ให้กรรมเทวบุตรแต่มีรณาลายดอกลายเครือ รูปเทวบุตร พระอินทร์ พระจันทร์ พระอาทิตย์ พระยาทั้ง 5 ไว้ในอุบมุง 4 ด้านภายนอก และแต่มีรูปอรหันต์ 500 พระเจ้าสุทโธทนะ พระนางมหายา นางวิสาขา และเทวบุตรไว้ภายใน รายละเอียดส่วนนี้เหมือนกับที่ปรากฏในตำนานอุรังคธาตุ แต่ไม่ระบุ พ.ศ.

3. ประวัติศาสตร์การบูรณะพระธาตุพนม

ใน พ.ศ. 200 พระยาศรีธรรมโศกราชได้สร้างวิหารเจดีย์แปดหมื่นสี่พัน ยามนั้นพระยาพระยาสุเมตตวงศา ได้สร้างเจดีย์หลวงบนภูผาพราสาทตามคำแนะนำของพระอรหันต์ 5 รูป (Fine Arts Department 1967, 8) พระองค์สละข้าโอกาส 3,333 คน ไว้รักษาพระธาตุพนม โดยหลังจากที่พระยาภูธราคมิณี สร้างคูหาปราสาท ล่วงไปได้ 300 ปี พระยามิณทและมหานาคเสนจึงกำเนิด ต่อมาใน พ.ศ. 500 นิรุทธราชได้เป็นพระยา เมืองมรุกขนครไม่นับถือพระรัตนตรัย สั่งให้กินปลากระเบนศิระชะเผือก เมืองจึงล่มเป็นหนองน้ำใหญ่ เนื้อความตอนหนองหล่มไม่ปรากฏในตำนานอุรังคธาตุ

เมื่อพระยาภูธราคมิณีสร้างคูหาปราสาทนั้น พระวิสุกรรมได้นำลานทองที่เขียนตำนานอุรังคธาตุไปไว้ใน คูหาปราสาท ตรงกับเหตุการณ์ที่พระยาคันธพานิช (พระยาจันทบุรี) ตั้งเมืองหนองคันเทเชื่อน้ำ ต่อมา เมื่อพระพุทโธมาจารย์ไปเมืองลังกาจึงได้นำลานทองมาไว้ในเมืองอินทปัตถนคร ต่อมาใน จ.ศ. 882 (พ.ศ. 2063) พระโพธิสาราขุมาร ลูกพระยาวิสุทธราชอายุ 15 ปี เป็นพระยาแทนพ่อได้ 7 ปี รับเอาตำนาน พระอุรังคธาตุที่ชาวเมืองอินทปัตถนครถวาย จึงเสด็จไปอุปัฏฐากพระเจดีย์ และสร้างวัดสวนเหนือภูผาพราสาท ต่อมาเมื่อพระไชยเชษฐาธิราชได้รู้ความในตำนานจึงเสด็จไปอุปัฏฐากพระเจดีย์

4. ลำดับประวัติศาสตร์ลาว และการบูรณะพระธาตุพนม (Fine Arts Department 1967, 13)

จ.ศ. 1052 (พ.ศ. 2233) เจ้าราชครูหลวงโพนชะเม็กมาสสร้างยอดพระธาตุพนม

จ.ศ. 1057 (พ.ศ. 2238) เจ้าจันทศรีสมุท ขึ้นครองราชย์ได้ 3 ปี

จ.ศ. 1060 (พ.ศ. 2241) พระไชยเข้าเมือง ทั้งนี้พระไชยน่าจะหมายถึงสมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่ 2

(พระไชยองค์แก้ว หรือพระไชยองค์แก้ว)

จ.ศ. 1068 (พ.ศ. 2249) จันทลงไปโขง

จ.ศ. 1069 (พ.ศ. 2250) น้ำท่วมใหญ่

- จ.ศ. 1070 (พ.ศ. 2251) ซ้อยสมุดทั้ง 2 มาเมืองคุกชายฟอง
- จ.ศ. 1072 (พ.ศ. 2252) ไฟไหม้ทรงฝน
- จ.ศ. 1075 (พ.ศ. 2256) ปีใส ครวขึ้นตั้งเมืองคุก
- จ.ศ. 1080 (พ.ศ. 2261) ปีเสร็จ เมืองสมคดจึงกวาดครวออกเมืองหนองบัว
- จ.ศ. 1088 (พ.ศ. 2269) ปีสง่า เลิกเพี้ยปู่ โดยเพี้ยเป็นบรรดาศักดิ์เจ้านายและขุนนางกรมการลาว
- จ.ศ. 1092 (พ.ศ. 2273) ปีเสร็จ (ธาตุ) พนมแตก ข้าโอกาสหนีมาจำปาศักดิ์ 2 ส่วนเหลือส่วนหนึ่ง
- จ.ศ. 1098 (พ.ศ. 2279) ปีคิพนม และผ้าขาวพรรณนาแตกที่ข้าเจ้าครูหลวงชะเม็ก จึงเอาครวขาวโอกาส
ทั้งหลายลงปาศักดิ์ ประมาณ 2 ส่วน ส่วนอยู่ค้ำบ้านแดนดินส่วนหนึ่ง
- จ.ศ. 1102 (พ.ศ. 2283) อาฆาณสุญตะวันมิต ปันนเจ้าท่งนฤพาน เจ้าท่งนี้คงหมายถึงกษัตริย์เมืองท่ง
- จ.ศ. 1107 (พ.ศ. 2288) ปีเป่า เจ้าครูหลวงโพนชะเม็กนฤพาน
- จ.ศ. 1120 (พ.ศ. 2301) ปียี่ เมืองปาศักดิ์แตกศึก ศรีธาตุขาวโอกาสอันค้างอยู่ปาศักดิ์ ก็แตกพุ่งชาญ
เมืองใหญ่ทุกบ้านน้อยเมืองไปใหญ่ทุกแห่ง บางที่ก็คืนมาธาตุพนม
- จ.ศ. 1134 (พ.ศ. 2315) ปีศรี ศีกอวพระเจ้าลงมาท่าแร่
- จ.ศ. 1140 (พ.ศ. 2321) แดกไทย (ศึกเวียงจันทร์กับธนบุรี) ปีเสร็จ
- จ.ศ. 1176 (พ.ศ. 2357) ปีกาพย์เดือน 5 ขึ้น 4 ค่ำ วัน 5 เมืองโงะไค่ พระยาหลวงนักระพิธิตะราชาพาณี
ศรีโคตรบองเจ้าเป็นประธาน สร้างกำแพงดินพระมหาธาตุ หอข้าวพระแท่นบูชา
4 ด้าน สร้างวัดกระต๊อบ สร้างก่อกำแพงอ้อมพระมหาธาตุเจ้ากับประตูโขงถวาย
ข้าโอกาสและกำหนดเขตแดนพระมหาธาตุเจ้า เนื้อหาดรงกับจารึกหลักศิลาเล็ก
ที่พิพิธภัณฑสถานโมลีศรีโคตรบูร
5. อายุสมัยการคัดลอกตำนานพระธาตุพนม (Fine Arts Department 1967, 15)
- จ.ศ. 1200 (พ.ศ. 2381) ปีกดยี่ เดือน 4 ขึ้น 9 ค่ำ วันอังคาร เจ้าหมื่นสุทธินพพานจารึก เจ้าหม่อมคำเป็นผู้เขียน
จอมหัวอกธาตุพนม และ พ.ศ. 2381 เจ้าสมเด็จขันตีเขียนสืบไว้

การวิเคราะห์โครงสร้างเนื้อหาของตำนานอุรังคธาตุและตำนานพระธาตุพนม

จากการแจกแจงโครงสร้างเนื้อหาตำนานอุรังคธาตุ พบว่า มีจุดประสงค์ที่จะอธิบายที่มาของบุคคลสำคัญ และสถานที่สำคัญอันเกี่ยวข้องกับการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ เสื่อมสลาย และการบูรณะซ่อมแซมพระธาตุพนม โดยผูกเรื่องราวเข้ากับพุทธประวัติและประวัติพระพุทธศาสนา เป็นไปตามลำดับดังนี้ (1) การประดิษฐานพระอุรังคธาตุในอุบมุง มีพระมหากัสสปะเป็นประธาน ล้อกันไปกับพุทธประวัติตอนปรินิพพาน และประวัติพุทธศาสนาตอนปฐมสังคายนา (พ.ศ. 1) (2) การตกแต่งลวดลายอุบมุง (ไม่ระบุ พ.ศ.) (3) การสถาปนาเจดีย์พระธาตุพนม มีพระสมิตตธรรม เมืองมรุกขนครเป็นประธาน (ไม่ระบุ พ.ศ.)

จากการแจกแจงโครงสร้างเนื้อหาตำนานพระธาตุพนม พบว่า ตำนานฉบับนี้เป็นการย่อตำนานอุรังคธาตุ เป็นไปตามลำดับดังนี้ (1) การประดิษฐานพระอุรังคธาตุใต้โคนต้นโพธิ์ไทร โดยพระมหากัสสปะ (พ.ศ. 8) (2) การสถาปนาพระอุรังคธาตุในอุบมุง มีพระมหากัสสปะเป็นประธาน (พ.ศ. 8) (3) การตกแต่งลวดลายอุบมุง (พ.ศ. 8) (4) การสร้างเจดีย์พระธาตุพนมให้องค์ใหญ่ขึ้น มีพระสมิตตธรรม เมืองมรุกขนครเป็นประธาน (พ.ศ. 200) ล้อกับประวัติพระพุทธศาสนาตอนที่พระเจ้าอโศกมหาราชรวบรวมพระธาตุพระพุทธรูปเจ้าก่อเจดีย์ 84,000 องค์ ส่วนท้ายตำนานได้เพิ่มเหตุการณ์ประวัติศาสตร์สำคัญของล้านช้างมากระทั่งถึงสมัยที่มีการเรียบเรียงตำนาน

จากการแจกแจงโครงสร้างเนื้อหาตำนานทั้ง 2 เล่ม จะเห็นความไม่สอดคล้องกันของเนื้อหา โดยเฉพาะประเด็นเรื่องอายุสมัยในการประดิษฐานพระธาตุพนม อายุสมัยในการสถาปนาพระธาตุพนม ซึ่งจะได้วิเคราะห์เป็นลำดับถัดไป

ประวัติศาสตร์พระธาตุพนมในตำนาน ไม่ได้เริ่มเมื่อ พ.ศ. 8

เมื่อพิจารณาเนื้อหาเกี่ยวกับอายุสมัยการประดิษฐานพระอุรังคธาตุในตำนานทั้ง 2 เล่ม พบว่า แม้ในตำนานพระธาตุพนมจะระบุตอนต้นอย่างชัดเจนว่า “พระธาตุพนมสร้างใน พ.ศ. 8” แต่เมื่อตรวจสอบเนื้อหาในเล่มแล้วพบเรื่องราวที่เป็นหลักฐานสำคัญซึ่งขัดแย้งกับการกำหนดอายุสมัยข้างต้น กล่าวคือ เมื่อผู้แต่งตำนานพระธาตุพนมกล่าวถึงเหตุการณ์ภายหลังจากที่พระอรหันต์ 500 รูป อันมีพระมหากัสสปะเป็นประธาน พร้อมพระยาทั้ง 5 ได้สถาปนาพระอุรังคธาตุในอุบมุงแล้ว พระมหากัสสปะและพระอรหันต์จึงกลับเมืองราชคฤห์เพื่อสังคายนาธรรม (Fine Arts Department 1967, 5)

การสังคายนาธรรมนี้ หมายเหตุเฉพาะเจาะจงจะเป็นการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งแรก กระทำขึ้นภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ 3 เดือน ที่ถ้ำสัตตบรรณคูหา ข้างเขารบวรพต ใกล้กรุงราชคฤห์ มีพระมหากัสสปะเป็นประธาน มีพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นองค์อุปถัมภ์ ใช้เวลาในการสังคายนารวบรวมพระธรรมวินัยอยู่ 7 เดือนจึงแล้วเสร็จ ดังนั้นระยะเวลาของการปฐมสังคายนาจึงเกิดขึ้นใน พ.ศ. 1 ดังนั้น การเสด็จมายังภูมิกำพร้าเพื่อบรรจุพระอัฐิธาตุในอุบมุงของพระมหากัสสปะที่เกิดขึ้นก่อนการสังคายนา ก็ต้องเกิดขึ้นในช่วง พ.ศ. 1 เช่นเดียวกัน

แม้ในตำนานพระธาตุพนมสำนวนที่ 2 จะระบุกว้าง ๆ เพียงเป็นการสังคายนาธรรมเท่านั้น ไม่ได้จำเพาะเจาะจงว่าเป็นครั้งใด แต่เมื่อพิจารณาเรื่องการสังคายนาในพระพุทธศาสนาแล้ว ก็ไม่ปรากฏว่ามีขึ้นใน พ.ศ. 8 หรือในระยะเวลาใกล้เคียงกัน โดยการสังคายนาครั้งที่ 2 มีขึ้นใน พ.ศ. 100 กระทำที่วาลิการาม เมืองเวสาลี แคว้นวัชชี พระสงฆ์มาประชุมร่วมกัน 700 รูป ดำเนินการอยู่เป็นเวลา 8 เดือน

ในตำนานอัฐิธาตุได้กล่าวถึงเหตุการณ์นี้อย่างเจาะจงลงไปว่าเป็นการสังคายนาครั้งที่ 1 ดังว่า “...แล้วพระอรหันต์ทั้ง 500 ก็เสด็จไปสู่เมืองราชคฤห์เพื่อกระทำปฐมสังคายนา...” (Fine Arts Department 1994, 71) ด้วยเหตุนี้ การสังคายนาอันเกี่ยวข้องกับพระมหากัสสปะที่ไม่ระบุชัดเจนในตำนานพระธาตุพนม จึงควรเป็นการกระทำปฐมสังคายนาใน พ.ศ. 1 เช่นกัน

ทั้งนี้ พระมหากัสสปะผู้เป็นประธานในการประดิษฐานพระอัฐิธาตุนั้น ยังปรากฏเป็นประธานในการประดิษฐานพระธาตุดุกด้ามืดเบี่ยงซ้าย (ไหปลาร้าข้างซ้าย) เกศาธาตุ (ผม) ทันทธาตุ (ฟัน) และโลมาธาตุ (ขน) ของพระพุทธเจ้าที่พระธาตุดอยตุง ตามที่ปรากฏในตำนานพระธาตุดอยตุงเมืองเชียงแสน ดังว่า “....มหากัสสปเถระเจ้าเอาธาตุพระพุทธเจ้า 500 พระองค์กับดุกด้ามืดและเกศาธาตุทันทธาตุโลมาธาตุ สรีรธาตุทั้งมวลใส่โกสแก้วบัพทมราตลูกหนึ่งใหญ่เท่าแม่พาด เอาผ้าจันทน์ลำหนึ่งยาว 8 วาอ่อนละเอียดนักห่อธาตุพระพุทธเจ้า ก็สอยขึ้นมาแต่ลงอากาศ มีอรหันต์ 500 เปนบริวาร มาถึงนครเมืองยวนเชียงแสน...” (Fine Arts Department 1942, 5) โดยเหตุการณ์นี้ ในตำนานพระธาตุดอยตุงเมืองเชียงแสนเองก็ระบุว่า เกิดขึ้นภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพาน และมีการแจกพระบรมสารีริกธาตุไปยังบ้านเมืองต่าง ๆ คือ ใน พ.ศ. 1 เช่นกัน

อาศัยเนื้อหาในตำนานอัฐิธาตุ และตำนานพระธาตุดอยตุงเมืองเชียงแสน พอจะอนุมานได้ว่าการประดิษฐานพระธาตุพระพุทธเจ้า โดยมีพระมหากัสสปะเป็นประธานตามตำนานท้องถิ่นนั้น เกิดขึ้นใน พ.ศ. 1 โดยระบุช่วงเวลาเป็นภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพาน และก่อนที่จะมีการกระทำปฐมสังคายนา

ประดิษฐานก่อนฐานา

เนื้อหาตอนหนึ่งในตำนานอุรังคธาตุ ระบุว่า การนำพระอุรังคธาตุมาไว้ในอุบมุงนั้น เป็นการประดิษฐานไว้ ไม่ใช่การฐานา ดังว่า “...ครั้งนั้นพระมหากัสสปเถระเจ้าระลึกถึงพระพุทธรูปที่พระศาสดาตรัสสั่งไว้ว่า ให้นำเอาพระอุรังคธาตุไปประดิษฐานที่ภูกัฬารั้ว พระศาสดามีได้ทรงสั่งให้ฐานาไว้...” จึงประดิษฐานไว้เพียงอย่างเดียวไม่ฐานา (Fine Arts Department 1994, 69)

ส่วนเนื้อหาในตำนานพระธาตุพนม กลับระบุลงไว้อย่างชัดเจนว่า การบรรจุพระธาตุในอุบมุงเป็นการฐานา ดังว่า “...บัดนี้ เราทั้งหลายฝากฐานาตั้งไว้เทอญ จึงตามคำพุทธรูปนั้นนั้นเทอญ...” (Fine Arts Department 1967, 3)

คำสองคำนี้มีนัยที่ต่างกัน โดยคำว่า “ประดิษฐาน” หมายถึง การตั้งไว้ ใช่ว่าสิ่งใดที่เคารพนับถือ (Royal Academy 2002, 705) เช่น ประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ในโบสถ์ คือ ตั้งพระพุทธรูปไว้ในโบสถ์ เป็นต้น ส่วนคำว่า “ฐานา” หมายถึง การก่อสร้าง การแต่งตั้ง การซ่อมแซม การตั้งขึ้น (Royal Academy 2013, 416) ด้วยเหตุนี้ การประดิษฐานพระธาตุพระพุทธรูปเจ้าตามความหมายของในตำนานอุรังคธาตุ คือ การวางหรือตั้งพระธาตุไว้ในอุบมุง ต่อมา จึงฐานาเจดีย์ครอบอุบมุงในภายหลัง แต่ในตำนานพระธาตุพนม การประดิษฐานพระธาตุพระพุทธรูปเจ้ากระทำที่โคนต้นโพธิ์ไทรก่อน และฐานาไว้ในอุบมุง อย่างไรก็ตาม ในตำนานทั้ง 2 ก็ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า มีการประดิษฐานก่อนแล้วจึงมีการฐานาเป็นลำดับถัดไป

ทำไม ประธานสงฆ์ในการประดิษฐานพระอุรังคธาตุต้องเป็นพระมหากัสสปะ

พระมหากัสสปะในพระพุทธศาสนานั้นมีหลายรูป รูปที่กล่าวถึงในตำนานอุรังคธาตุและตำนานพระธาตุพนม คือ พระมหากัสสปะที่มีนามเดิมว่า ปิณฑิ เป็นบุตรของกบิลพราหมณ์เกิดที่หมู่บ้านมหาดิตถะ ภรรยาชื่อ ภัททา ในวันที่ 8 หลังออกบวชได้บรรลุธรรม พระพุทธเจ้าทรงยกย่องเป็นเอตทัคคะด้านผู้ทรงจุดดวงควัตรพระองค์ทรงเป็นประธานทำสังคายนาครั้งที่ 1

เหตุผลที่ปรากฏในตำนาน อันแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของการประดิษฐานพระธาตุพระพุทธรูปเจ้าใน พ.ศ. 1 กับพระมหากัสสปะนั้น มีอยู่ด้วยกัน 2 เหตุผลสำคัญ คือ

1. เป็นไปตามที่พระพุทธเจ้าทรงกำหนดไว้ก่อนแล้ว

เหตุผลนี้ เป็นการระบุเจาะจงไปว่า ภารกิจนี้ต้องเป็นหน้าที่ของพระมหากัสสปะเท่านั้น เพราะเป็นคำบัญชาของพระพุทธเจ้า ดังปรากฏในตำนานอุรังคธาตุว่า “...เมื่อทรงระลึกถึงพระมหากัสสปเถระ ท่านก็เสด็จมาเฝ้าทันที พระศาสดาจึงตรัสเทศนาแก่พระมหากัสสปะว่า “อุรังคธาตุ กสสปคิริ อปุตตรา” ดังนี้แล้ว พระศาสดาจึงนิพนธ์พระพักตร์เฉพาะซึ่งภูกัฬารั้ว จึงตรัสว่า ดูรากัสสป ตถาคตนิพพานแล้ว เธอจึงนำเอาอุรังคธาตุไว้

ที่ภูมำพร้าที่นี้ อย่าได้ละทิ้งคำตาคัดสั่งไว้เสีย...” (Fine Arts Department 1994, 49) หรือในตำนาน พระธาตุดอยตุงว่า “...เมื่อกาลตาคัดปรีณิพานไปแล้ว จึ่งห้อมหาก็สสประเจ้า เอามหาธาตุพระตาคตมา ปะจุไว้มาก่อนนี้ซึ่งสันถานตั้งหมากนาวตัดเก้งที่นี้โทะ...” (Fine Arts Department 1942, 3) หินหมากนาว ตัดกึ่ง คือ สถานที่ประดิษฐานพระธาตุดอยตุง ภายหลังการประดิษฐานพระธาตุดอยตุงแล้ว พระมหากัสสปะ ก็เสด็จกลับเมืองวิเทหรัญ ดังว่า “...มหากัสสประเจ้าก็ยกยอคุณพระพุทธเจ้า แล้วก็อธิธานคั่นธงไว้บูชา ธาตุเจ้าก็อยู่อุปถัมภมหาธาตุเจ้าแล้วสยงเมื่อเมืองวิเทหรัญ แล้วก็นิพนพานในถ้ำชื้อกุกุติสิขีศรีที่นั่น ก็มีตนบ่อ เน้าตั้งหญูปะนปรกติ เทวดาอินทพรหมรักสา ดอกไม้กับเหี่ยวแห้งก็ยังหอมอยู่ประทีปกับดับ จักตั้งหญูตราบต่อ เท้าพระเมตไตรโพธิสัตว์เจ้า...” (Fine Arts Department 1942, 7)

พบข้อสังเกตบางประการในตำนานพระธาตุดอยตุง คือ การที่ผู้แต่งตำนานเรียกเมืองซึ่งพระมหากัสสปะ ไปนิพนพานว่า เมืองวิเทหรัญ แทนที่จะเรียกเมืองราชคฤห์ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้น เมืองวิเทหรัญนี้ น่าจะหมายถึงเมืองวิเทหรัฐ คือ เมืองหนองแส สันนิษฐานว่าหมายถึงเมืองฮ่อ หรือยูนนาน โดยในเมืองยูนนาน มีภูเขาลูกหนึ่งชื่อว่า “จีจู้ซาน” แปลว่า เขาตีนไก่ ที่เชื่อว่าภายในถ้ำบนภูเขาลูกนี้ บรรจุพระสรีระของ พระมหากัสสปะ ข้อความนี้เป็นหลักฐานทางวรรณกรรมอันแสดงให้เห็นคติความเชื่อร่วมกันระหว่างพุทธศาสนิกชน ในยูนนานและชาวล้านนาในสมัยที่มีการแต่งตำนานนี้ เกี่ยวกับสถานที่นิพนพานของพระมหากัสสปะว่า คือ ภูเขากิจูซาน และเชื่อว่าเมืองยูนนาน คือ เมืองราชคฤห์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้ว่าพุทธศาสนาในล้านนาโบราณ ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาในอินเดีย

2. พระมหากัสสปะเป็นผู้รวบรวมพระธาตุพระพุทธรูปเจ้า

เหตุผลนี้ ปรากฏในพระคัมภีร์อุปวงค์ ที่อ้างว่าพระมหากัสสปะเป็นผู้รวบรวมพระธาตุพระพุทธรูปเจ้า ดังว่า “...ต่อมาพระมหากัสสปะเล็งเห็นว่าจะมีอันตรายแก่พระบรมธาตุจึงเข้าไปถวายพระพรต่อพระเจ้าอชาตศัตรู ว่ามหาธาตเจ้าควรจะบรรจุพระบรมธาตุซ้อนไว้จึงจะพ้นอันตราย พระเจ้าอชาตศัตรูก็ตรัสว่า ที่พระคุณเจ้าว่า นั้นดีแล้ว การจัดการบรรจุพระบรมธาตุซ้อนไว้ขอให้เป็นหน้าที่ของโยม แต่ว่าพระบรมธาตุนอกจากส่วนของ โยมนั้น โยมจะเก็บรวบรวมได้อย่างไร พระเถระถวายพระพรตอบว่า มหาบพิตร การรวบรวมพระบรมธาตุมา ไม่ใช่หน้าที่ของมหาบพิตร เป็นหน้าที่ของอาตมาภาพ...” (Fine Arts Department 1968, 38) เรื่องนี้ไม่ปรากฏ ในพระไตรปิฎกแต่อย่างใด มีจุดประสงค์เพื่ออธิบายที่มาของพระธาตุพระพุทธรูปเจ้าซึ่งพระอโศกมหาราช ได้ขุดพบและอัญเชิญไปบรรจุไว้ในพระเจดีย์ 84,000 องค์ในเวลาต่อมา

จากเนื้อความในตำนานพระธาตุต่าง ๆ จึงสรุปการให้เหตุผลของผู้แต่งตำนาน ที่แต่งให้พระมหากัสสปะ เป็นประธานในการนำพระธาตุพระพุทธรูปเจ้าไปประดิษฐานยังที่ต่าง ๆ ภายหลังจากที่พระพุทธรูปเจ้าปรีณิพาน และก่อนที่จะมีการปฐมสังคายนา อาทิ พระธาตุดอยตุงกับพระธาตุพนมนี้ คือ การเป็นพระบัญชาของพระพุทธรูปเจ้า โดยตรง และการที่ท่านมีความเกี่ยวข้องในการเป็นผู้เก็บรวบรวมพระธาตุพระพุทธรูปเจ้าในสมัยพระเจ้าอชาตศัตรู ท่านจึงมีความชอบธรรมในการนำพระธาตุพระพุทธรูปเจ้าไปประดิษฐานไว้ยังสถานที่ต่าง ๆ ที่พระพุทธรูปเจ้า ได้ทรงทำนายไว้

ช่วงเวลาใดอีกบ้าง ที่เหมาะสมกับการอัญเชิญพระธาตุพระพุทธรูปเจ้ามาประดิษฐานไว้ในดินแดนต่าง ๆ

นอกจากช่วงเวลาของพระมหากัสสปะแล้ว ยังพบว่ามีการอัญเชิญพระธาตุพระพุทธรูปเจ้าไปประดิษฐานตามพุทธานุญาตอยู่ในตำนานพระธาตุต่าง ๆ ของล้านนาอีกช่วงเวลาหนึ่ง ซึ่งมีความสัมพันธ์กับประวัติพระพุทธศาสนา โดยประวัติพุทธศาสนาตอนสำคัญที่ปรากฏในตำนานพระธาตุหริภุญชัย (Fine Arts Department 1942, 34 - 35) มีดังนี้ว่า

- พ.ศ. 1 อรหันตเจ้าทั้งหลาย 500 คนมีพระมหากัสสปะเป็นประธานสังคายนาพระไตรปิฎก ใช้เวลา 7 เดือน
- พ.ศ. 3 พระยาอชาตศัตรูตบโอรานศักราช 420 ตั้งศาสนาจักรราชที่ 1
- พ.ศ. 100 ศาสนาจักรราชที่ 98 อรหันตเจ้าทั้งหลายได้ 700 คน มีพระยสและพระสัพพกามีเถระเป็นประธานสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ 2 นาน 8 เดือน
- พ.ศ. 218 ศาสนาจักรราชที่ 216 พระยาศรีธัมมาโคกราชขึ้นปกครอง
- พ.ศ. 226 ศาสนาจักรราชที่ 224 อรหันตเจ้าทั้งหลาย 1000 คน มีมหาโมคคัลลิตตสเถระเจ้าเป็นประธานสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ 3 นาน 9 เดือนจึงเสร็จ
- พ.ศ. 236 ศาสนาจักรราชที่ 234 มหามหินทเถระเจ้าไปลังกาทวีป
- พ.ศ. 400 ศาสนาจักรราชที่ 398 อรหันตเจ้าทั้งหลาย 500 กระทำอัฐถกภาพระวินัย ที่เมืองอันธนคร
- พ.ศ. 500 ศาสนาจักรราชที่ 498 พระยามิลินทเกิดมาชำระศาสนา
- พ.ศ. 600 ศาสนาจักรราชที่ 598 พระพุทธโฆษาจารย์ไปลังกาทวีป แบ่งวิสุทธิมัคแล้วแบ่งธรรมทั้งปวงในนครเป็นภาษาสี่หล
- พ.ศ. 623 ศาสนาจักรราชที่ 622 พระยาตรีจักษ์มราชตมมหาจักรราช
- พ.ศ. 1070 มหาจักรราชได้ 448 อภิเชกนางจามเทวีให้กินเมืองละพูน

แล้วลำดับเหตุการณ์ข้างต้น มีช่วงเวลาใดบ้างที่เหมาะสมให้เกิดการอัญเชิญพระธาตุพระพุทธรูปเจ้าไปยังดินแดนต่าง ๆ

ทั้งนี้จากการตรวจสอบข้อมูลการประดิษฐานพระธาตุพระพุทธรเจ้าในตำนานพระธาตุลำปางหลวง พบช่วงเวลาในการประดิษฐานพระธาตุ ตรงกับ พ.ศ. 218 ดังว่า “...แล้วพระสั่งว่า เมื่อฤๅกฤๅคณิพนพานไปนานได้ 218 ปี ยังมีพระอรหันต์ 2 ตน ๆ หนึ่งชื่อว่า กุมารกัสสปะ จักเอาธาตุหน้าผาก เมตติเถระจักเอาธาตุลำคอกูก้าหน้าก้าหลัง มาจุไว้ที่หมื่นชะแลเจดีย์ที่นี้จักผากตเปนเจดีย์คำจักได้ชื่อว่า ลัมพกัปป หมื่นชะแล...” (Fine Arts Department 1942, 62)

เช่นเดียวกับตำนานพระธาตุดอยปู่กูป เมืองลองและแหลมรี ที่ระบุการประดิษฐานพระธาตุพระพุทธรเจ้าในเจดีย์เมืองลองว่าตรงกับ พ.ศ. 220 ดังว่า “...ในเมื่อพระพุทธรเจ้านิพนพานไปแล้วได้ 220 ปีนั้น ยังมีพระยาตนหนึ่งชื่อ สิริธมโศกราช กับพระยาเมืองน้อยทั้งหลายเปนบริวารกับทั้งอรหันต์เจ้า 500 ปลายตนหนึ่ง กับทั้งเทวดาทั้งหลายก็เอาเสลาดูเจ้า 3 องค์ ๆ หนึ่งอยู่กระหม่อมพระเจ้า สององค์นั้นอยู่จอมบ่าแห่งพระเจ้า มีสันถานเหมือนดังหินหัวปลาต่อปลาซ้อนนั้นแล ธาตุ 3 องค์นั้นไต่หน่วยหมากบ้าหนัก 5 บาท เอามาบรรจุไว้ในเมืองเวาทภาสิตคือว่าเมืองลองนั้นแล ในเมืองลองที่นี้มี 3 แห่งแล แห่งหนึ่งชื่อว่า เทวนิคม ไทยว่าดอยขวยปู่แช่ฟ้า แห่งหนึ่งชื่อ พัทธรัฐ ไทยว่าดอยภูทาบ มีปากน้ำก้าวันออกแห่งบ้านอัมพคาม ไทยว่าบ้านม่วงแล แห่งหนึ่งชื่อปุทธิปะกะ ไทยว่าดอยริเลียม คือว่าแหลมรีแล...” (Fine Arts Department 1942, 91)

ในตำนานพระธาตุช่อแฮเมืองแพร่เอง ก็ระบุว่า การประดิษฐานพระธาตุพระพุทธรเจ้าในพระธาตุช่อแฮมีขึ้นใน พ.ศ. 218 ดังว่า “...พระพุทธรเจ้านิพนพานไปแล้วได้ 218 วัสสา ยังมีพระยาตนหนึ่งชื่อ ธัมมอสกราช กับท้าวพระยาทั้งหลายในสกลชมพูทวี ก็ก่อเจดีย์ได้ 84,000 หลัง แล้วก็หื้อชุมนุมอรหันต์ทั้งหลายมาแล้ว พระยาก็หื้อช่างเงินช่างคำแก้วแบ่งโกสแก้วโกสคำโกสเงิน แล้วก็เอาธาตุพระพุทธรเจ้าใส่ในโกสผุ่่งนั้น แล้วก็บูชาสักการะสิ้น 7 วัน แล้วพระยาและอรหันต์เจ้าทั้งหลายจึงอธิษฐานว่า เจ้ากูเมื่อยังทรมาณอยู่สั่งสอนสัตว์โลกวันนั้นไปในที่ใด ๆ หมายว่าจักไว้ธาตุแห่งตนเมื่อก่อนแลมีธาตุเจ้ากูจงไปตั้งอยู่ในที่นั้น ๆ เทอะ เมื่อพระยาและอรหันต์เจ้าอธิษฐานแล้วตั้งนี้ ธาตุพระพุทธรเจ้าก็เสด็จไปลงอากาศทางหา ไปตั้งอยู่ในที่นั้น ๆ ชุ่แห่งแล...” (Fine Arts Department 1942, 103 - 104)

“...เมืองเจื่องเรานี้มี 22 ชะอุบ คือว่า เมืองหริภุญชัยแห่งหนึ่ง ในดอยป่าบดายเมืองค้องแห่งหนึ่ง ในดอยยางแพ่าแห่งหนึ่ง ในดอยผาด่านแสนายแห่งหนึ่ง ในดอยถ้ำคุดแห่งหนึ่ง ในดอยเหียงเมืองเซ่งแห่งหนึ่ง ในดอยเต้าแห่งหนึ่ง ในดอยหลังเชียงฮายแห่งหนึ่ง ในพงกวาวเรียงแห่งหนึ่ง ในแม่ยางเจี้ยวแห่งหนึ่ง ในดอยชะเลียงทางน้ำแห่งหนึ่ง ในดอยแมดเมืองขันแห่งหนึ่ง ในบ้านเทิมเมืองพงแห่งหนึ่ง ในดอยปะเหียงละครแห่งหนึ่ง ในดอยโกสิยธัชชบรรพต เมืองพลนครแห่งหนึ่ง ทั้งหมดเปน 22 แห่งนี้แล...” (Fine Arts Department 1942, 104)

สำหรับตำนานพระธาตุแช่แห้งเมืองน่าน ระบุว่า มีการประดิษฐานพระธาตุพระพุทธรเจ้าที่เมืองน่านใน พ.ศ. 218 ดังว่า “...เมื่อพระเจ้านิพนพานไปแล้วเหิงนาน ศาสนาพระองค์กาลล่วงได้ 218 ปี ยังมีมหากษัตริย์ตนหนึ่งเป็นชาติราชวงศ์ชื่อ อโศกราชเสวย เมืองปาตลีบุตร (ปาฏลีบุตร) ปราบชมพูทวีป มีศรัทธาสรางศาสนาชินธาตุแปดหมื่นสี่พันหลังไว้ทุกเมือง ถึงเมื่อนันทบุรีมาจุธาตุที่ภูเพียงถ้วย 3 ทีเล่าแล...” (Fine Arts Department 1967, 74)

พ.ศ. 218 มีเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์พุทธศาสนาเหตุการณ์ใดเกิดขึ้น จึงได้มีการอัญเชิญพระธาตุพระพุทธรูปเจ้าไปยังดินแดนต่าง ๆ ในช่วงเวลานี้

จากการวิเคราะห์ พบว่า ในช่วง พ.ศ. 200 หรือ พ.ศ. 218 หรือ พ.ศ. 220 นั้น เป็นช่วงเวลาที่มียุทธการพระเจ้าอโศกมหาราชรวบรวมพระธาตุพระพุทธรูปเจ้าแล้วสร้างเจดีย์บรรจุพระธาตุพระพุทธรูปเจ้า 84,000 องค์ ดังนั้น บางส่วนของพระธาตุพระพุทธรูปเจ้าที่รวบรวมเหล่านี้ ได้เสด็จมายังล้านนาตามคำอธิษฐานของพระเจ้าอโศกมหาราชตามที่ปรากฏในตำนานพระธาตุช่อแฮเมืองแพร่ หรือมีพระอรหันต์นำมาประดิษฐานไว้ตามที่ปรากฏในตำนานพระธาตุลำปางหลวง และตำนานพระธาตุคอกยี่ปู้หับ เมืองลองและแหลมรี เป็นต้น

การให้ความสำคัญกับเหตุการณ์การเก็บรวบรวมพระธาตุพระพุทธรูปเจ้าในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ว่าเป็นสาเหตุสำคัญที่ให้เกิดการแพร่กระจายของพระธาตุไปยังดินแดนต่าง ๆ นี้ มีลักษณะเดียวกับการอธิบายเหตุผลของการแพร่กระจายพระธาตุพระพุทธรูปเจ้าในสมัยพระมหากัสสปะ ว่าเกิดจากการเก็บรวบรวมของท่าน

ในตำนานเกี่ยวกับการสร้างพระธาตุพนมเอง ก็ปรากฏการเลือกที่จะกล่าวเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างประวัติพระพุทธรูปศาสนากับการประดิษฐานพระธาตุพระพุทธรูปเจ้า กล่าวคือ ในตำนานพระธาตุพนม ระบุว่าพระยาสุเมตตราได้สร้างเจดีย์พระธาตุพนม ใน พ.ศ. 200 (Fine Arts Department 1967, 8 - 9) ซึ่งกำหนดให้ตรงกับเวลาที่พระเจ้าอโศกมหาราชรวบรวมพระธาตุพระพุทธรูปเจ้าแล้วสร้างเจดีย์บรรจุพระธาตุพระพุทธรูปเจ้า 84,000 องค์ เช่นกัน

โอกาสในการประดิษฐานพระธาตุพระพุทธรูปเจ้าในล้านนาและล้านช้าง

จากการวิเคราะห์ข้างต้น จึงพบว่าโอกาสหรือช่วงเวลาที่เหมาะสม ซึ่งจะมีการนำพระธาตุพระพุทธรูปเจ้าไปประดิษฐานในดินแดนต่าง ๆ 2 ช่วงเวลา คือ

1. พ.ศ. 1 ภายหลังจากที่พระพุทธรูปเจ้าปรินิพพาน และภายหลังจากที่พระเจ้าอชาตศัตรูทรงให้พระมหากัสสปะรวบรวมพระธาตุพระพุทธรูปเจ้า มีพระมหากัสสปะเป็นประธานนำพระธาตุพระพุทธรูปเจ้ามาประดิษฐานในพระธาตุคอกยี่ปู้หับ และพระธาตุพนม
2. พ.ศ. 200 หรือ พ.ศ. 218 หรือ พ.ศ. 220 ภายหลังจากที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้รวบรวมพระธาตุพระพุทธรูปเจ้าจากที่ต่าง ๆ และสร้างเจดีย์ 84,000 องค์ เพื่อบรรจุพระธาตุพระพุทธรูปเจ้านั้น

ทั้งนี้ไม่ปรากฏในตำนานฉบับใด ว่ามีเหตุการณ์สำคัญทางพระพุทธศาสนาใน พ.ศ. 8 ที่จะเป็เหตุให้เกิดการนำพระธาตุพระพุทธรูปเจ้าไปประดิษฐานยังที่ต่าง ๆ

พ.ศ. 8 ในตำนานพระธาตุพนม มาจากไหน

เช่นนั้นแล้ว ทำไมในตำนานพระธาตุพนม จึงระบุตั้งแต่ต้นว่า พระธาตุพนมประดิษฐานและสถาปนาพร้อมกัน ใน พ.ศ. 8 จากข้อเขียนของพระเทพรัตนโมลี อดีตเจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนม ที่ท่านระบุว่า ได้พบหนังสือก๊อมนานพระธาตุพนมย่อ ซึ่งมีเนื้อหาตอนหนึ่งระบุว่า “...เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว 7 ปี ปลาย 7 เดือน เดือน 12 เพ็ญ วันพุธ พญาอินทร์เป็นประธานนำหมู่เทพทั้งหลายทั่วสากลจักรวาลมาทำการฉลองสมโภชตลอดคืน แล้วสั่งให้เทวรักษา รักษาทั้ง 6 ทิศ คือ เพิ่มทิศเบื้องบนและเบื้องล่าง รวมทั้งหัวหน้าเป็น 4,006 พระองค์ มีเทพมหศักดิ์อีก 3 ตนรักษา...” (Phratheprattanamoli 1979, F) แม้ท่านจะไม่ได้ให้รายละเอียดของหนังสือก๊อมนานพระธาตุพนมย่อทั้งหมด แต่ก็เพียงพอทำให้มองเห็นได้ว่า พ.ศ. 8 ในตำนานพระธาตุพนม น่าจะได้รับอิทธิพลจากหนังสือก๊อมนานพระธาตุพนมย่อที่พระเทพโมลีแสดงไว้ จึงระบุว่าพระธาตุพนม สร้างใน พ.ศ. 8

ทว่าระยะเวลาในตำนานทั้งสองเล่ม ก็ยังมีข้อแตกต่างกันอยู่ กล่าวคือ ในตำนานพระธาตุพนม ระบุว่า เป็น พ.ศ. 8 ปลาย 7 เดือน แต่ในหนังสือก๊อมนานพระธาตุพนมย่อ ระบุว่า เป็น พ.ศ. 7 ปลาย 7 เดือน และไม่ใช้การสถาปนาพระธาตุพระพุทธเจ้าในอุบมุง ทว่าเป็นเหตุการณ์การตกแต่งอุบมุงที่มีพระอินทร์เป็นประธาน

ทั้งนี้ หากนำเหตุการณ์ในตำนานทั้ง 3 เล่ม มาเรียงลำดับเหตุการณ์สำคัญ 3 ตอนของประวัติศาสตร์พระธาตุพนม จะพบข้อมูลที่ค่อนข้างขัดแย้งกัน ดังนี้

ตำนานอุรังคธาตุ เริ่มจาก การประดิษฐานพระอุรังคธาตุในอุบมุง โดยพระมหากัสสปะเป็นประธาน (พ.ศ. 1) การตกแต่งอุบมุง โดยพระอินทร์ (ไม่ระบุ พ.ศ.) การสถาปนาเจดีย์พระธาตุพนม โดยพระยาสุมิตตราช (ไม่ระบุ พ.ศ.)

ตำนานพระธาตุพนม เริ่มจาก การประดิษฐานพระอุรังคธาตุใต้โคนโพธิ์ไทร โดยพระมหากัสสปะ (พ.ศ. 8) การสถาปนาพระอุรังคธาตุในอุบมุง โดยพระมหากัสสปะเป็นประธาน (พ.ศ. 8) การตกแต่งอุบมุง โดยพระอินทร์ (พ.ศ. 8) การบูรณะพระธาตุพนม โดยพระยาสุมิตตราช (พ.ศ. 200)

หนังสือก๊อมนานพระธาตุพนมย่อ เริ่มจาก การประดิษฐานพระอุรังคธาตุในอุบมุง โดยพระมหากัสสปะเป็นประธาน (พ.ศ. 1) การตกแต่งอุบมุง โดยพระอินทร์ (พ.ศ. 7 ปลาย 7 เดือน) การสถาปนาเจดีย์พระธาตุพนม โดยพระยาสุมิตตราช (พ.ศ. 500)

การที่ตำนานพระธาตุพนมย่อย่อเหตุการณ์สำคัญข้างต้นไว้ใน พ.ศ. 8 ทั้งหมดนั้น ถูกกระทำพร้อมกับการสร้างเนื้อหาที่เป็นคำอธิบายขึ้นมารองรับเพิ่มเติม กล่าวคือ ในตำนานพระธาตุพนมให้เหตุผลว่าการประดิษฐานพระธาตุที่เกิดขึ้นก่อนการสถาปนา นั้นถูกกระทำไว้ที่โคนโพธิ์ไทร ซึ่งเป็นเนื้อหาที่ไม่ปรากฏในตำนานอุรังคธาตุ และหนังสือก๊อมนานพระธาตุพนมย่อ และให้เหตุผลของการสถาปนาว่าเป็นคำบัญชาของพระพุทธเจ้า

ซึ่งเดิมในตำนานอีก 2 ส่วนหนึ่งที่เหลือระบุว่า คำบัญชาของพระพุทธเจ้าคือ การประดิษฐานไม่ใช่ฐานนาที่สำคัญในหนังสือกัณโถตำนานพระธาตุพนมย่อได้ระบุเหตุการณ์การตกแต่งอุบมุงว่าเป็น พ.ศ. 7 ปลาย 7 เดือน (พ.ศ. 8) โดยเมื่อพิจารณาลำดับเนื้อหาในช่วงนี้พบว่า มีลักษณะติดต่อกัน คล้ายกับเป็นเหตุการณ์ที่ต่อเนื่องกัน โดยไม่ถูกคั่นด้วยช่วงเวลา ด้วยเหตุนี้จึงสันนิษฐานว่าผู้แต่งตำนานพระธาตุพนมได้สรุปเหตุการณ์ทั้งหมดว่าเกิดขึ้นพร้อมกันใน พ.ศ. 8 ส่งผลให้ผู้แต่งไม่อาจจะระบุการสังคายนาพระธรรมวินัยว่าเป็นครั้งที่เท่าไร เพราะหากระบุชัดเจนว่าเป็นปฐมสังคายนา ก็จะขัดแย้งกับเรื่องราวในพระไตรปิฎก ในส่วนเรื่องการฐานาเจดีย์พระธาตุพนมโดยพระยาสุมิตตราข ที่ตำนานพระธาตุพนมกำหนดไว้ใน พ.ศ. 200 และในหนังสือกัณโถตำนานพระธาตุพนมย่อ ระบุเป็น พ.ศ. 500 ก็เพื่อให้สอดคล้องกับประวัติพระพุทธศาสนาตอนที่พระเจ้าอโศกมหาราชรวบรวมพระธาตุพระพุทธเจ้าและสร้างเจดีย์บรรจุ ใน พ.ศ. 200 กับตอนที่พระนาคเสนเกิดใน พ.ศ. 500 ซึ่งทั้งสองถือเป็นเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาเช่นกัน แต่ความน่าจะเป็นไปได้น่าจะเป็น พ.ศ. 200 มากกว่าตามเหตุผลที่ได้อธิบายข้างต้น

เมื่อ พ.ศ. 8 ถูกระบุไว้ตอนต้นของตำนานพระธาตุพนม ประกอบกับในตำนานอุรังคธาตุก็ไม่ได้ระบุ พ.ศ. ที่ชัดเจน ผู้อ่านต้องตีความเองโดยอาศัยประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ข้อความที่ชัดเจนซึ่งมองเห็นได้ง่ายโดยไม่ต้องตีความใด ๆ เกี่ยวกับอายุสมัยการสร้างพระธาตุพนมที่ระบุว่าสร้างใน พ.ศ. 8 ในตำนานพระธาตุพนมถูกทำให้ได้รับการยอมรับได้ง่ายกว่า ซึ่งจะเห็นได้ในบทวิเคราะห์ประวัติศาสตร์พระธาตุพนมในทางวิชาการอย่างเป็นระบบในอุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม) ฉบับพิมพ์เนื่องในการสัมมนาทางวิชาการเรื่องวรรณกรรมสองฝั่งโขง พ.ศ. 2537 ที่ได้แจกแจงลำดับเหตุการณ์เริ่มจาก (1) ก่อนพระพุทธเจ้านิพพาน (2) หลังจากพระพุทธเจ้านิพพาน 8 ปี (3) ร่วมระยะเวลาเดียวกันกับพระเจ้าอโศก (4) สมัยราชอาณาจักรลาวล้านช้าง (Fine Arts Department 1994, 6 - 13) จึงเป็นการสรุปตอกย้ำเนื้อความที่ว่า พระธาตุพนมสร้างใน พ.ศ. 8 ให้มีความหนักแน่นมากยิ่งขึ้น แม้จะมีข้อสังเกตของพระเทพรัตนโมลี อดีตเจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนม ออกมาในช่วงเวลานั้นว่า พ.ศ. 7 ปลาย 7 เดือน (พ.ศ. 8) เป็นปีที่มีการสลักรูปที่อุบมุงก็ตาม แต่ก็ไม่มีน้ำหนักมากพอที่จะทำให้ผู้คนในวงกว้างเชื่อถือได้ ถึงปัจจุบันก็เลยเชื่อกันว่าพระธาตุพนมสร้าง พ.ศ. 8

สรุป

ในการใช้หลักฐานประเภทตำนานวิเคราะห์อายุสมัยของประวัติศาสตร์พระธาตุพนม ได้ข้อสรุปดังนี้ว่า พระมหากัสสปะเป็นประธานอัญเชิญพระอุรังคธาตุมาประดิษฐานในอุบมุงบนภูกำพร้าวเมื่อ พ.ศ. 1 ก่อนการกระทำปฐมสังคายนา ต่อมาใน พ.ศ. 7 ปลาย 7 เดือน หรือ พ.ศ. 8 ปลาย 7 เดือน จึงมีการตกแต่งอุบมุงให้งดงาม มีพระอินทร์เป็นประธาน ต่อมาใน พ.ศ. 200 พระยาสุมิตตราข เมืองมรุกขนคร จึงได้ฐานาเจดีย์พระธาตุพนม

เหตุผลที่เชื่อว่าเป็น พ.ศ. 1 มี 2 เหตุผล คือ 1. เป็นไปตามเนื้อหาที่ระบุในอุรังคธาตุและตำนานพระธาตุพนมว่า เมื่อประดิษฐานพระธาตุพระพุทธเจ้าแล้ว พระมหากัสสปะได้เสด็จกลับไปกระทำปฐมสังคายนา ใน พ.ศ. 1

และ 2. ระเบียบเวลาที่มีการนำพระธาตุพระพุทธรูปเจ้าไปประดิษฐานยังดินแดนต่าง ๆ อันเป็นแบบแผนการเวียนตำนานล้านนาล้านช้างพบว่า มี 2 ช่วงเวลา คือ พ.ศ. 1 ภายหลังจากพระพุทธรูปเจ้าปรีนิพพานโดยพระมหากัสสปะเป็นประธาน เช่น พระธาตุดอยตุง และพระธาตุพนม และใน พ.ศ. 200 หรือ พ.ศ. 218 หรือ พ.ศ. 220 ภายหลังจากที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้รวบรวมพระธาตุพระพุทธรูปเจ้าและก่อเจดีย์ 48,000 องค์แล้ว เช่น พระธาตุทริภุญชัย พระธาตุลำปางหลวง พระธาตุเมืองแพร่ และพระธาตุเมืองน่าน เป็นต้น

เหตุผลที่พระมหากัสสปะต้องเป็นประธานในการอัญเชิญพระธาตุพระพุทธรูปเจ้ามาประดิษฐานบนภูผาพม่า มี 3 เหตุผล คือ 1. เป็นไปตามพระบัญชาของพระพุทธรูปเจ้าก่อนปรีนิพพาน 2. ท่านเป็นพระสงฆ์รูปเดียวในพระพุทธศาสนาที่ในขณะที่กราบพระสรีระพระพุทธรูปเจ้า พระพุทธรูปองค์ทรงแสดงปาฏิหาริย์ยืนพระบาทขวาออกจากหีบพระบรมศพ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของท่าน 3. ท่านเป็นผู้รวบรวมพระธาตุพระพุทธรูปเจ้าให้กับพระเจ้าอชาตศัตรู เพื่อรอเวลาที่พระธาตุจะแพร่กระจายออกไปอีกครั้งในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช

References

- Fine Arts Department. *Prachum Tamnan Phra That Phak Thi 1*. [Including the legend of relics vol.1]. Printed in funeral of Mrs. Khae Fusak. Phranakhon: phanitsuphaphon, 1942.
- _____. *Prachum Tamnan Phra That Phak Thi 2*. [Including the legend of relics vol.2]. Printed in funeral of police lieutenant colonel Salap Kiatsu. Phranakhon: phrachan, 1967.
- _____. *Phrakhamphi Thupwong Tamnan Wa Duai Kan Sang Phra Sathup Chedi*. [Thapa Wong, the legend of building a stupa]. Printed in funeral of Anu Thongkhaimuk. Phranakhon: nontha chai, 1968.
- _____. *Urangkha That Tamnan Phra That Phanom*. [Urangkhat, the legend of Phra That Phanom]. Printed in the Mekong Symposium academic seminar. Bangkok: Ruenkaew, 1994.
- Phratheprattanamoli. “The opinion of the Abbot of Wat Phra That Phanom”. pramuan hetkan, F.
- Phra That Phanom Hak Phang Lae Kan Sang Phra That Phanom Ong Mai Chut. [Process of Phra That Phanom is broken and the creation of the new Phra That Phanom]. Printed in the containment of the Urangkathat, Nakhon Phanom: Wat Phra That Phanom, 1979.
- Wadsanasong, P. “Thāt Phanom : Khat Chak Bang Ton Khong Khokhian Doi Re Chi Nan Loe Me”. [That Phanom: Excerpted from some parts of the writings by Reginand Lemay]. *Mueang Boran Journal Special edition That Phanom*, 1975.
- Pumpongphaet, V. “Khomun mai thi dai chak charuek nai phra that phanom”. [New information obtained from the inscriptions in Phra That Phanom]. *Silpakorn Journal* 20. No. 1 – 2 (May/July 1979).
- Royal Academy. *Photchananukrom Chabap Ratchabandit Sathan*. [Royal Society Dictionary]. Bangkok: Siriwatthana, 2012.
- _____. *Photchananukrom Chabap Ratchabandit Sathan*. [Royal Society Dictionary]. Bangkok: Siriwatthana, 2013.